

הלאומיות הישראלית

הויכוח בנושא הלאומיות • לאומיות ישראלית ולאומיות שאר העמים • "אתם עדי נאום ה' ואני אל" • חילול השם וקידוש השם • ייחודה של הלאומיות הישראלית • תעשו לפני כסדר הזה

הויכוח בנושא הלאומיות

אלפיים שנות גלות הרחיקו מאתנו את העיסוק בענייני הלאומיות, ואף קבעו בתודעת רבים מהיהודים שמושג הלאומיות אינו קיים בעמנו, והדבר היחיד שמייחד אותנו היא התורה וקיום מצוותיה, ולא הצד האתני.

התקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה, התאפיינה בין השאר בהתעוררות לאומית ששטפה את עמי אירופה. אחד מנכדי בעל החידושי הרי"ם מספר, שבשבת הראשונה, אחרי שהניפו הפולנים את הדגל הלאומי שלהם לאות מרד, בשנת תרכ"ג, נכנס הרי"ם לבית מדרשו, וטרם נטל את הכוס לתוך ידיו, נאנח אנחה עמוקה ואמר: "חוששני פן חלילה יצא קיטרוג בשמים על עם ישראל. אנו רואים איך אומה כפולנים מוסרת נפשה בשביל שחרורה ושחרור ארצה מיד זרים, ואנו, מה אנחנו עושים?" (חסידות וציון עמ' מח).

ההתעוררות הלאומית בין עמי אירופה, הביאה גם להתעניינות בעם היהודי, וגרמה להעלאת שאלות נוקבות בנושא הלאומי. יחד עם התעוררות

התנועה הלאומית-ציונית, התעוררה תנועת נגד, שהתנגדה לזיקת היהדות למושגי עם ומדינה. תנועה זו כללה יהודים מכל שכבות הצבור, חרדים ורפורמים, וכן סוציאליסטים, משכילים ופילוסופים.

שנה לאחר הקונגרס הציוני הראשון, פירסם האיחוד ליהדות מתקדמת: "אנו מתנגדים בתכלית לציונות המדינית. היהודים אינם אומה כי אם עדה דתית" (אסף מלאך. מהתנ"ך ועד מדינת היהודים. ידיעות ספרים עמ' 352 הערה 275).

ועוד שם: "לא עוד רואים אנו בעצמנו לאום, כי אם עדה דתית, לפיכך אין אנו מצפים, לא לשיבה לארץ ישראל, לחידוש עבודת הקרבנות בידי בני אהרן, ולא לחידוש אי אלה מן החוקים שעניינם המדינה היהודית" (שם עמ' 120).¹

ומהעבר השני של המפה, בין חלק מרבני היהדות החרדית הייתה ג"כ תגובה עוינת וחריפה. הרב נפתלי הרמן אדלר הכהן, רבה של לונדון, כתב בשנת תרס"י: "מאז שנכבשה א"י בידי הרומאים, חדלנו להיות גוף מדיני. אנו אזרחי הארץ שאנו יושבים בה. אנחנו סתם אנגלים או צרפתים או גרמנים כיד המקרה... לשאלה מהו צביונה המדיני של היהדות, הייתי משיב שליהדות אין צביון מדיני כלל... הדת היא הקשר היחידי" (אור לישרים, חיבור אנטי ציוני שיצא בורשא, ובו דברי רבנים המתנגדים לציונות).

רבה הראשי של הקהילה הליברלית בהונגריה כתב: "הציונות הפוליטית הרוצה להקים בא"י מדינה חדשה, היא לפי דעתי שיגעון רוחני מסוכן... התנועה הציונית הרוצה להפוך את היהדות מכת דתית לאומה, לא תצליח בהונגריה לעולם. אנו הננו הונגרים, בני הדת היהודית. לאומיות יהודית אינה קיימת. בזה תמימי דעים הם כולם, מחדשים ואורתודוקסים".

ואכן גם הרבנים האורתודוקסים כתבו דברים דומים. "בנוגע להערכתם את התנועה הציונית, תמימי דעה הם האורתודוקסים עם היהודים השייכים למחדשים. אנו מתנגדים לתנועה האווילית הזאת... ההונגרים בני הדת היהודית רוצים למצוא את אושרם בהונגריה, אין זה עולה על דעתם כלל להקים מדינה בא"י".

1. יש לציין שעמדה זו של התנועה הרפורמית הלכה והשתנתה בהדרגה, בעיקר אחרי השואה, ועוד יותר לאחר הקמת המדינה ומלחמת ששת הימים.

גם בגרמניה פירסם איחוד הרבנים מכתב גלוי, ונאמר בו "שאיפותיהם של אלו המכונים "ציונים", להקים מדינה יהודית-לאומית בא"י עומדת בניגוד ליעודיה המשיחיים של היהדות, כפי שהם כלולים בכתבי הקדש ובמקורות דתיים מאוחרים יותר" (יצחק וייס, הרצל-קריאה חדשה עמ' 127).

רבה הראשי של פריז, הרב לזר איזיכור, כתב: "העם היהודי מת. מתכונתו הלאומית מתה. אבל מה שלא מת, ולא ימות לעולם, היא רוח היהדות".

בעניין זה התייחס גם הרב גלזנר, רבה של קלויזנבורג, מגדולי רבני הונגריה, כאשר פרץ הויכוח בין היהודים שם, ביחס למיפקד האוכלוסין. לאחר שהיה פשוט שבסעיף הדת יש לרשום – יהודי, התעורר ויכוח מה לציין בסעיף הלאום – יהודי או הונגרי. וכה אמר: "דעתי אפוא, שהצהרה על השתייכות לדת ישראל, ויחד עם זה לאומיות הונגרית, גרמנית, או סלאוית, כמוה ככפירה גמורה, ואיסורה בגדר ייהרג ואל יעבור" (תורה ומלוכה עמ' 67).

גם בחצרות האדמורי"ם לא הייתה אחדות דעים. בניגוד לדעתו של הרי"ם שהזכרנו למעלה, הייתה דעתו של האדמו"ר, בעל מנחת אליעזר ממונקאטש שונה לחלוטין. כאשר התרחש הפוגרום ביהודי חברון, בשנת תרפ"ט, טען האדמו"ר, שאם היו הציונים אוהבים באמת את עם ישראל, היו יכולים מיד לבטל את כל ההריגות, אם יפרסמו בעולם שמוחלים הם על ההבטחה של בלפור, אשר הרגיזה את הערבים" (הכותל השבוי, תשע"א עמ' 28. הובא בספרו של הלל כהן 'תרפ"ט - שנת האפס בסכסוך היהודי-ערבי' עמ' 356).

והאדמו"ר מלובביץ', שלום דב בער שניאורסון, כתב בשנת מותו של הרצל "העולה על רוחם (של הציונים) להתאסף ולהתקבץ בכוח עצמם, היו לא תהיה. כל התוקף והעוז שלהם וריבוי התחבולות וההתאמצות לא יועילו ולא יצליחו נגד רצון ה', וכלבוש יחליפו ריבוי רעיונות והצעות".

מהצד הפילוסופי כתב הפילוסוף היהודי, הרמן כהן, עשר שנים אחרי פטירתו של הרצל, שהרעיון הציוני הוא סילוף של המשיחיות היהודית האמיתית, "עלבון לפטריוטיות של היהודים המרגישים בבית (בגרמניה), גם פוליטית וגם רגשית בתוך מולדתם".

הוא הטיף בהתלהבות ליחסים תרבותיים בין היהודים לגרמנים: "בכל הקשור לחיים הרוחניים שלנו, אנחנו שואבים תחושה של שותפות דתית קרובה ביותר, מן ההתאמה הקיימת בין המשיחיות היהודית ובין ההומניזם הגרמני, לפיכך הרגשתינו כלפי גרמניה ועמה נטענת צביון של דבקות ממש, עד כי היא נושאת חותם של אמירה כמעט דתית" (וייס שם עמ' 129-130).

גם סופרים המוכרים כסופרים לאומיים חשובים, הצטרפו למערכת ההתנגדות. נחום סוקולוב, שלימים הפך להיות תומך נלהב של הרצל, התלוצץ בתחילה על "השמועות הנפלאות בדבר יצירתה של המדינה היהודית, שנולדו במוחו הקודח של הדוקטור הרצל". במאמר אחר כתב שכל רצונם של היהודים הוא להתיישב בשקט ולעבוד את אדמתם. הם אינם מחפשים לא מדינות ולא מלכויות. לפיכך הוא קורא להרצל לכבוש את נבואתו.

אפילו "המשורר הלאומי" חיים נחמן ביאליק, יצא נגד הרצל במאמר חריף, חריף עד כדי כך שאחד העם סירב להכניסו בעתונו. בין השאר כתב ביאליק:

אנשי פלאות המה כולם / מהם דבר לא ייפלא /

באצבע קטנה יעשו מדינה / ובבוהן ידם עולם מלא /

גם עתה אומרים הם - לא. מכריזים / כבר הכל מוכן שם בוניה /

מקץ שני רגעים ודקים חמשה / ותהי למזל טוב מדינה /

(וייס שם, עמ' 130).

ההתנגדות לא הייתה רק לחזרה לא"י והקמת מדינה שם, אלא לחידוש הלאומיות היהודית בכלל. אחד ממנהיגי היהדות בצרפת כתב לרב מוהליבר זצ"ל: "המשיח שלנו כבר בא - זהו החופש האנושי שצרפת זיכתה בו את העולם. אנחנו רוצים ליצור יהודים בני המאה ועשרים, ואתם תיצרו בפלשתינה שלכם, יהודים בני המאה השתים עשרה".

הרב מוהליבר ענה לו שכנראה דרייפוס לא שמע על בואו של המשיח הזה.

וסיים: "אנחנו שואפים שיהיו בא"י שלנו יהודים, לא בני המאה ועשרים, ואף לא בני המאה השתים עשרה, אלא יהודים שאין אתה יודע אותם כלל - יהודים שמצד אחד יהיו בני המאה השלשים, אבל מצד שני, בני התקופות שקדמו לכל ספירות המאות, יהודים מתקופות הנביאים והמכבים".

אחד מהמתנגדים החריפים של הציונות היה הרב אלחנן וסרמן הי"ד. בספרו "עקבתא דמשיחא" כתב: "אבי הרעיון המודרני הלאומי בישראל הוא בעל השחר הידוע. כנראה סבור היה שהתורה כבר שבקה חיים, ויש לרשת אותה. לשם כך המציא תחליף לתורה בצורת הרעיון הלאומי. הרעיון הלאומי כמות שהוא, אינו מוכר ע"י התורה, ואינו אלא אליל חדש, שגם הוא עבודה זרה" (שם עמ' 47).

בזמן ההפגנות נגד הגירוש מגוש קטיף, נמצאו בחורי ישיבה חרדיים בין המפגינים. הדבר לא מצא חן בעיני העיתון 'יתד נאמן', והוא יצא נגד התופעה הזאת שבחורים "משולי המחנה", כפי שכינה אותם, משתתפים בהפגנות. הוא יצא נגדם תוך כדי הבהרת השקפת עולמה של היהדות החרדית לפי הבנתו.

לכן יש להזכיר שוב - ההתנגדות לאידאולוגיה הדתית-לאומית, ולרעיונות של גוש אמונים ודומיהם, אינה פרט שולי, אלא עניין מהותי, ששרשה נעוץ בבסיסה של ההתנגדות ההיסטורית לתנועה הציונית ותולדותיה. מי שדוגל בהשקפת התורה, אינו סובל כל תערובת של דעות לאומניות שונות ומשונות, ובפרט כשהן באות בשילוב מעוות של דת ולאומיות, נוסח המזרחי וממשיכי דרכו.

כשמדובר במאבק על עניין לאומי, היהדות אינה מעורבת בו, למרות ההשתתפות בצערם של המתיישבים, שהממשלה מאלצת אותם לעקור מבתיהם למקום מגורים אחר בארץ ישראל.

כשגינה הרב שך את ממשלת רבין-פרס, בזמן הסכם אוסלו, מיהר העתון 'יתד נאמן' להבהיר, שההתנגדות לתהליך אוסלו אינו נובע מצד אידאולוגית לאומנית ליתור על שטחים, אלא התנגדות קונקרטי על המהלך של ממשלה זו, שלנוכח צביונה, לא יתכן שתצמצם ברכה על ידיה, וממילא גם מהלכיה בתחום השלום והבטחון אינם ראויים לתמיכה.

בינתיים התקבץ חלק גדול מנדחי ישראל. כמחצית מהעם היהודי עלה ארצה ובנה מחדש את ארצו. תוך כדי מסירות נפש וקרבות רבים, בנה מדינה לתפארת. הכל רואים את התגשמות חזון הנביאים - "וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל הָאֲרָצוֹת וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֶדְמַתְכֶם" (יחזקאל לו) "וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנֹפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיְכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לְבוֹא" (שם). ודרשו על זה חז"ל "בשעה שאתה רואה הרי ישראל נותנים פריים - אין לך קץ מגולה מזה" (סנהדרין צח ע"א).

ולמרות כל זה, הויכוח עדיין ממשיך - האם מדינת ישראל היא מקום מקלט ליהודים, ואין בה דבר מעבר לזה, או שהיא התגשמות חזון הנביאים, והיא היא מדינת הלאום היהודי הקורמת עור וגידים, וסופה - "יסוד כסא ה' בעולם".

תשובה אופיינית מצאנו בדברי הרב מבריסק זצ"ל, כשנשאל איך יתכן שנעשו ניסים בהקמת המדינה, במלחמות השונות ובעצם קיומה, לאנשים שאינם שומרי מצוות, והרי "רחמנא לא עביד ניסא לשקרא"². את השאלה הציע לפניו הרב שלמה לורנץ שהיה שנים רבות חבר כנסת מטעם אגודת ישראל, ויו"ר ועדת הכספים. הוא סיפר לרב שברחוב החרדי מדברים על כך שאחרי כל הניסים הנראים לעין כל, כנראה שהציונים צדקו, או לחילופין אולי הרבי מסאטמר צודק, שהכל מעשה שטן. וזאת הייתה תשובתו של הרב מבריסק:

אי אפשר, ואף אסור לומר שהניסים נעשו למקימי המדינה שאינם מאמינים בה, אלו אינם ראויים שיעשו להם ניסים. מאידך, אסור גם לומר כי זהו מעשה שטן, שהרי השטן אינו אלא אחד מן המלאכים, הפועל רק בשליחותו של הקדוש ברוך הוא.

האמת היא שהניסים נעשו לשארית הפליטה - לומדי התורה ושומרי המצוות, כדי שיתקיים הכתוב "כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זִרְעוֹ" (דברים לא, כא), והם יוכלו למסור את התורה הלאה, ועל ידם תתקיים התורה בכלל ישראל (במחיצתם, הרב שלמה לורנץ, עמ' 180).

2. ראה ברכות נח ע"א. וכ"כ הרשב"א בתשובותיו (ח"ד סי' רצו) "שאין הקב"ה עושה נס ע"י הרשעים".

טרם נעסוק בעצם העניין, נציין שלכאורה טענה זו מופרכת ממאמר חז"ל. בספר מלכים מסופר על רעב כבד שהיה בארץ ישראל בזמן מלכות יהורם בן אחאב.

המקרא מספר שיהורם רצה להרוג את הנביא אלישע בטענה שאינו מבקש רחמים על עם ישראל. כשהגיע עם שלישו לבית הנביא, אמר לו הנביא:

(א) וַיֹּאמֶר אֱלִישֶׁע שְׁמְעוּ דְבַר ה' כֹּה אָמַר ה' כְּעַתְּ מִחֹר סָאָה סִלְתָּ בְּשֶׁקֶל וְסֵאתִים שְׁעָרִים בְּשֶׁקֶל בְּשַׁעַר שְׁמֹרוֹן: (ב) וַיַּעַן הַשְּׁלִישׁ אֲשֶׁר לְמִלְךָ נִשְׁעַן עַל יָדוֹ אֶת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר הִנֵּה ה' עֹשֶׂה אַרְבּוֹת בְּשָׂמִים הִיְהִיָּה הַדְּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הַנָּכָה רֵאָה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכַל (מל"ב ז).

סוף דבר, ארבעת המצורעים גילו שמחנה ארם נס על נפשו, ושלחו לספר למלך:

(טז) וַיֵּצֵא הָעָם וַיִּבְזּוּ אֶת מַחֲנֵה אָרָם וַיְהִי סָאָה סִלְתָּ בְּשֶׁקֶל וְסֵאתִים שְׁעָרִים בְּשֶׁקֶל כְּדַבַּר ה': (יז) וְהַמֶּלֶךְ הַפְּקִיד אֶת הַשְּׁלִישׁ אֲשֶׁר נִשְׁעַן עַל יָדוֹ עַל הַשַּׁעַר וַיִּרְמְסֵהוּ הָעָם בְּשַׁעַר וַיָּמַת כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּרַדְתָּ הַמֶּלֶךְ אֵלָיו (שם).

והנה כל תינוק של בית רבן יאמר שסיבת העונש שנענש השליש נעוצה בחוסר האמונה שגילה כלפי דברי הנביא, ובדברי הרהב שהשמיע "שהכחיש ביכולת ה', שאמר 'והנה ה' עושה ארובות בשמים'. וכי יד ה' תקצר" (מלבי"ם שם).

אמנם לחז"ל מבט אחר בסוגיא זו. בספר חרדים הובא מדרש מכת"י, והביאו גם הרב כשר בספרו 'תורה שלמה' (בראשית יא), וז"ל:

אמר ר' יהודה הלוי בר שלום, 'הנה ה' עושה ארובות בשמים'. אמר להם: לדור הזה הרשע, שמעשיהם דומים לדור המבול, שכתוב בהם 'וארובות השמים נפתחו', והוא עושה ניסים! א"ל הקב"ה: את למד קטגוריה על בניי? ויאמר לו הנך רואה בעיניך. מה עלתה לו? 'וירמסוהו העם ומת'.

אם כן לא בחוסר אמונה לקה השליש, אלא, כמעט היינו אומרים, ב'עודף

יראת שמים' לקה, שמרוב צדקותו היה סבור שאין הקב"ה עושה ניסים לרשעים, ברם הקב"ה אינו אוהב כשמקטרגים על בניו ואומרים שאינם ראויים לניסים.

בימינו תמך הרב שך זצ"ל בשיטתו של הרב מבריסק. הוא היה שנים רבות מנהיגה של היהדות החרדית. בספרו של בנימין בראון "מדריך לחברה החרדית", מוזכרים אמרות של הרב שך בעניין הלאומיות. נביא כמה מהן:

"מליוני אנשים מוסרים עצמם על דעות שבדה מאן דהוא מלבו."
"שיטה שנוצרה ע"י אדם, מוגבלת היא לשעתה, מפני שממציא השיטה אינו יודע מה ילד יום, בודאי מה יהיה בעוד שנות דור, אם תתאים שיטתו לדור הבא. אין, ולא יכול להיות תחליף של ממש למסורת הדורות שמקורה אלוקי. ערכים יהודים כמו חירות, שיוון, לאום או מדינה... כל אלה חייבים להתנפץ אל הקרקע. הלאומיות והציונות, אף הן אידאולוגיות מודרניות. רצו ליצור יהודי חדש וחברה חדשה. הציונות לא היססה לקרוא לאנשים לעקור מבתיים ולנוע לארץ רחוקה ולסבול תלאות, ולאחר מיכן להרוג וליהרג במלחמות, והכל בשם החזון המובטח, שמעולם לא נוסה, ומעולם לא עמד במבחן" (שם עמ' 217-218).

"בכל שנות גלותו היה לעם היהודי בסיס זהות אחד ויחיד - התורה. הציונות נתנה לו בסיס זהות חדש, חילוני, של טריטוריה, שפה, תרבות וכיו"ב, ובכך יצרה עם חדש, שקיומו מושתת על בסיס זהות הדומה לזה של עמים אחרים, שגם קיומם מושתת על גורמים ארציים מעין אלה" (שם).

"מדינת ישראל היא בסופו של דבר תופעה חולפת. האם יש למישהו בטחון שהיא תמשיך ותתקיים? רק בזכות התורה נשארו ונישאר קיימים" (שם 219).

"אנחנו כבשה אחת בין שבעים. מי שמאמין כי מדינת ישראל מצליחה להחזיק מעמד מול מיליוני ערבים, רק בזכות כוחה הצבאי, איננו אלא טועה". כמובן, הבטחת א"י לעם ישראל אינה מוטלת בספק, אלא שאת קיום ההבטחה של הקב"ה עלינו להשאיר לקב"ה, ולא עלינו לעזור לו כביכול. עלינו מוטלות חובות

התורה, ובראשם הזהירות ביחס לכל נפש מישראל" (שם 226).

"המדינה קיימת רק בזכות שמים, בזכות הגנתו של הקב"ה על שארית עמו, וספק אם אנו ראויים לחסדי שמים אלו, שכן החברה הישראלית ניתקה עצמה מן היהדות. אנו זוכים בהם רק לפנים משורת הדין, מן הסתם בזכות לומדי התורה שבארץ. אלא שגם לחסדים יש גבול, ואין לנו ערובה כי יארכו ימים רבים. אין לנו ידיעה מהם חשבונותיו של הקב"ה, אך אנו יודעים שיש דין ויש חשבון, ובסופו של דבר העונש יינתן כשתתמלא הסאה, ואז הקב"ה יפרע חובו" (219).

"וכי מה הסגולה באומתנו? הוי אומר, שאנחנו נצחיים. ובזכות מה? בזכות התורה. כשהתורה חרותה בלב היהודי, אז הוא היהודי הנצחי".

"נכון שהמדינה קלטה יהודים רבים אחר השואה, אך גם מבלעדיה היו מקומות מקלט ליהודים, כמו יפן שנתנה מקלט לתלמידי ישיבת מיר. הרבה שלוחים למקום".

"אפשר לקחת את הקרקע מתחת לרגלינו, אך לא את החומש מידינו". (שם 220). "הישועה באה רק אם ניטיב דרכינו ונשוב אל ה".

"אנו יודעים שאין כאן לא גאולה ולא אתחלתא דגאולה, אמר אחרי מלחמת ששת הימים. לא על שלטון כזה נתנבאו הנביאים. שרויים אנו בגלות מרה כפי שהייתה. אנחנו צריכים להאמין שביאת המשיח, ואפי' אתחלתא דגאולה, לא יכולה לבוא ע"י צינורות כאלה, שאין להם כל יחס וגישה אל תורת ישראל" (שם 222).

לסיכום: מושג הלאומיות אינו מושג יהודי, אלא נלקח מאומות העולם. המאחד בעם ישראל אינו העניין הלאומי, האתני, אלא התורה. המושג החדש הזה, הלאומיות, לא בא אלא כתחליף לתורה, שהיא היא המאחדת את ישראל ונותנת לו מעמד של נצחיות.

והנה, בניגוד מוחלט להשקפה זו, כפי שביטאו אותה הרב וסרמן ואחריו

הרב שך, בא הרב חרל"פ זצ"ל, תלמידו המובהק של הרב קוק, והפך הקערה על פיה. לא זו בלבד שלא למדנו את מושג הלאומיות מהגויים, אלא לדעתו, מושג הלאומיות, מישראל הוא בא, והם הגויים, הם אלו שלמדו מאתנו. ואלו דבריו:

הרגש הלאומי בתודעתו האמיתית, אין לו שום מקום בשום עם ולשון בעולם, כי אם בעם ישראל, אשר תחילת יצירתו הייתה בקשר אמיץ ובאיחוד אמיתי... ומפני כך הרגש הלאומי בישראל ובארצו הוא מקורי ונצחי, וכל ההרגשים הלאומיים שאצל שאר העמים לאומותם ולארצותם, אינם אלא חיקוי בלבד, וגנובים הם אצלם מארץ העברים, ואינם שלהם כלל, שכן כל חייהם אינם חיים של אחדות, כי אם של פירוד, יתפרדו כל פועלי און (מי מרום, רזי לי עמ' קעז).

לאומיות ישראלית ולאומיות שאר העמים

את החילוק שבין הלאומיות הישראלית ללאומיות שאר העמים, הגדיר הרב זצ"ל כחילוק שבין גדר צבור לשותפין. דבריו אמורים בעניין המחלוקת של החכמים עם הצדוקים בשאלה ההלכתית, האם יכול יחיד להתנדב ולהקריב קרבן תמיד, שהוא קרבן צבור. הצדוקים טענו שהדבר ניתן, ואילו חכמים חלקו ואמרו שיחיד אינו יכול להתנדב ולהקריב קרבן צבור. וז"ל בספרו 'משפט כהן' (סימן קכד):

ומה שרצו הצדוקים, שיחיד יהיה מתנדב ומביא תמיד, מפני שלא הודו שיש בכללות כנסת ישראל קדושה מיוחדת, מה שלא נמצא בכל עם ולשון. שכל אומה עיקר הקיבוץ שלה הוא כדי להיטיב ליחידים הפרטיים, אבל הכלל מצד עצמו אין לו מציאות עצמית. נמצא שערך הצבור באוה"ע הוא בבחינת שותפים, ואצל השותפים בודאי העיקר הוא חלקו של כל יחיד שבשותפות הכללית. אבל בישראל - צבור ושותפים הם שני מושגים, כדמשמע בסוגיא בתמורה "אין צבור ושותפים עושים תמורה". מפני שיש בצבור של ישראל קדושה ומציאות כללית, שאינה נערכת כלפי החלק של הפרט, והיא עומדת למעלה מגדרי חלוקה. ובשביל כך קרבנות

צבור צריכים להיות משל צבור דווקא, שזהו עניין הקדושה של הכלל כולו.

הלאומיות הגויית מתחילה מלמטה, מתוך אינטרסים פרטיים של יחידים רבים, שלצורך שיפור תנאי החיים שלהם, הם מתאחדים לקבוצה אתנית גדולה, כך שבאפשרותם לעשות דברים שהיחיד מתקשה בהם. לעומת זאת בישראל האחדות הלאומית באה מלמעלה. לא שיתוף אינטרסים, אלא אחדות שמקורה בנשמת הכלל המכונה "כנסת ישראל". וכדברי בעל התניא "נשמה אחת בגופים מחולקים" (פרק ל"ב). לא היסטוריה משותפת ומגמה משותפת יוצרים את הלאומיות, אלא אחדות שמקורה ביצירה אלוקית שקדמה ליצירת הפרטים - "עם זו יצרתִי לי תהלתִי יִסְפְּרוּ" (ישעיה מג, כא).

כך הגדיר זאת הרב בספר אורות:

היחס של כנסת ישראל ליחידיה הוא משונה מכל היחסים של כל קיבוץ לאומי ליחידיו. כל הקיבוצים הלאומיים נותנים הם ליחידיהם רק את הצד החיצוני של המהות, אבל עצם המהות, זה שואב כל אדם מנשמת הכל, מנשמת אלקים שלא באמצעות הקיבוץ, מפני שאין להקיבוץ חטיבה אלקית, שמגמה אלקית עצמית שרויה בתוכו.

לא כן בישראל. הנשמה של היחידים נשאבת ממקור חי העולמים באוצר הכלל, והכלל נותן נשמה ליחידים. אם יעלה על הדעת להינתק מהאומה, צריך הוא לנתק את נשמתו ממקור חיותה, וע"כ גדולה היא משום כך ההזדקקות שכל יחיד מישראל נזקק להכלל, והוא מוסר את נפשו מבלי להיות נקרע מהאומה, מפני שהנשמה ותיקונה העצמי דורש כן ממנו (אורות ישראל פ"ב, ג; ר' מדבר שור דרוש יד).

"וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם תִּיִּים כְּלִכֶּם הַיּוֹם" (דברים ד, ז). התכונה הבסיסית של עם ישראל, הדבקות בה', היא נחלת הכלל. זוהי ההבטחה הראשונה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו - "וְאַעֲשֶׂה לְגוֹי גָּדוֹל" (בראשית יב, ב). ופי' חז"ל שהכוונה למה שנאמר בתחילת ספר דברים. "כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרִבִּים אֵלָיו בְּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קְרָאֵנוּ אֵלָיו" (דברים ז, ז).

אך היחיד שייך לתכונה זו רק כאשר הוא חלק מהכלל.

"אין ליחיד בישראל נשמה כי אם לקוחה מכללות יחד, מלכות דאצילות. לזאת נקראת כנסת ישראל. ונקראת בתוה"ק "אל אלהי הרוחות לכל בשר" (במדבר טז, כה). ועיין בזהר פרשת קרח (קעו ע"ב) "וימרו אל אלהי הרוחות", דאיהו אתר דנשמתין וכו', תמן סלקין ותן אתיין" (שזהו מקום הנשמות, לשם עולין ומשם באים).

זהו עניין הכתוב "הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר וכו'. זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר" (ירמיהו ב. ב). כינה הכתוב כלל ישראל בשם ירושלים, כי היא הייתה כנסיית כלל ישראל בעלותם לראות פני האדון ה' ברגל, ושם קבלו כלל ישראל שפע תורה, קדושה ויראה, כל אחד לפי שרש אחיזת נשמתו מכנסת ישראל, ולזה נקראת ירושלים של מעלה. ז"ש "אהבת כלולותיך", "ר"ל כלולות, והיינו שהקשר עם רבש"ע הוא דרך הכללות (נפש החיים, שער ב סוף פי"ז).

אין ליחיד שבישראל נשמה כי אם לקוחה מכללות האומה. זאת היא הסגולה של גוי אחד בארץ (ח' קבצים קובץ א קסא).

לדעת ר' חיים מוולאז'ין בספרו "נפש החיים", דבר זה רמוז בתורה. "והוא בחי' שרש נשמות כלל ישראל".

כבר אמרתי במכתבים, שמצדם של יחידי סגולה אין אנחנו יודעים הבדל בין עם ולשון, ו"נכרי שעוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול" (ב"ק לח ע"א). וכבר אמרו הראשונים "נקבל פני פילוסופוס חברנו" (מס' ד"א רבה פ"ה). אבל מה שאנו דורשים בשבחה של כנסת ישראל בכלל הוא ע"ד הסגולה האלקית הנמצאת בנשמת האומה בכללה, וממילא היא מתגלה ג"כ בכל יחיד באיזו צורה מיוחדת. ומקרא מלא הוא "ונפלינו אני ועמך וגו'" (אגרות ח"א עמ' עא).

נחזור לדברי הרב שבספר אורות שהזכרנו לעיל. הרב מדבר שם על "עצם המהות", שזה שואב כל אדם מנשמת הכל, מנשמת אלקים שלא באמצעות הקיבוץ... לא כן בישראל. הנשמה של היחידים נשאבת ממקור חי העולמים באוצר הכלל, והכלל נותן נשמה ליחידים".

אם יורשה לנו להשתמש במונחים מעולם המעשה המוכר לנו, היינו מפרשים זאת כך: "כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם נְחִי" (שמות לג, כ). אי אפשר לאדם להתקרב לאלקים, "אֲשׁ אֶכְלֶה הוּא" (דברים ד, כד). לכן גם הופיע הקב"ה בסיני "בְּעַב הָעֲנָן" (שמות יט, ט), בהסתרה. אך לישראל ניתנה זכות מיוחדת. הוא יכול להתקרב אל רבש"ע דרך הכלל. הכלל משמש מעין טרנספורמטור, שנאי, כך שההתקרבות יכולה להיעשות גם תוך קרבה יתרה, כשם שניתן לחבר מכשיר חשמלי למקור בעל מתח גבוה, בלי חשש שהמכשיר יישרף. חז"ל מצאו רמז בתורה לחילוק שבין ישראל לאומות העולם. על הפסוק "וַיִּקַּח עֶשָׂו אֶת נָשָׁיו וְאֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת כָּל נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ" (בראשית לו, ו), דרשו:

בעשו כתיב שש נפשות, וכתיב ביה 'נפשות' הרבה, "ואת כל נפשות ביתו". וביעקב 'בשבעים נפש', וכתיב בו נפש אחת - "וַיְהִי כָּל נַפְשׁ יִצְחָק יָרֵךְ יַעֲקֹב שְׁבַעִים נַפְשׁ" (שמות א, ה). אלא עשו שהוא עובד לאלוהות הרבה, כתיב בו 'נפשות'. אבל יעקב שהוא עובד לאלוה אחד, כתוב בו 'נפש', אחת (ויק"ר פ"ד).

בדומה לכך דרשו חז"ל על הפסוק במעמד הר סיני "וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגְדַת הַקָּהָר" (שמות יט, ב) - כאיש אחד בלב אחד. אלא שדרשה זאת מעוררת קושי, שכן מצינו עניין דומה שנאמר על המצרים - "וַהֲנִיחָה מִצְרַיִם לְעַסֵּעַ אֶחְרֵיהֶם" (שם יד, ו) וגם שם דרשו חז"ל "בלב אחד כאיש אחד" (רש"י שם). מהו א"כ החילוק בין האחדות שבישראל לזו של מצרים?

הרב הוטנר זצ"ל דייק בלשון חז"ל. בישראל כתיב "כאיש אחד בלב אחד", ואילו במצרים כתיב להיפך "בלב אחד כאיש אחד".

ופירש, שבאיש אחד, שתי הידיים פועלות בהרמוניה. מה שזו רוצה זו רוצה, שהרי שתייהן שייכות לאיש אחד. מה שאין כן בשני אנשים נפרדים, שם הסדר הוא הפוך. מכיוון שראובן ושמעון רוצים אותו דבר, לכן פועלות הידיים ביחד.

משום כך, בישראל הנמצאים תמיד בסוד האחדות, וכלליות כנסת ישראל אינה אלא קומה אחת, ממילא כשהם חונים בל' יחיד, הכוונה היא שמשום שהם כאיש אחד, הרי הם כיד ימין ויד שמאל השייכים לגוף אחד, וע"כ

הם כולם בלב אחד, וכולם רוצים בחנייה זו של הר סיני ואומרים יחדו
"נעשה ונשמע" - "כאיש אחד בלב אחד".

שאני מצרים, שהם עומדים תמיד בסוד הפירוד, "תִּפְרְדוּ כָּל פְּעָלֵי אָוֶן" (תהילים צב, י), ו"לְתַאֲנָה יִבְקֶשׁ נִפְרָד" (משלי יח, א). לכן כשהם נוסעים בל' יחיד, הכוונה היא, כי משום שהם כולם רוצים בנסיעה זאת של רדיפה אחר ישראל, לכן השתתפו כולם לדבר אחד, והרי הם "בלב אחד כאיש אחד", שרק הרצון המשותף שלהם ברגע זה הוא המאחד אותם - "בלב אחד כאיש אחד" (פחד יצחק, פסח. מאמר מא).

להגדרה זו של נפש ונפשות יש השלכה בעניין הלכתי. עה"פ "ונפש כי תקריב קרבן מנחה", דרשו חז"ל "נפש ולא נפשות", מכאן שאין שותפים יכולים להקריב קרבן מנחה, אף שיכולים להקריב קרבנות אחרים בשותפות, אך לא קרבן מנחה דכתיב בו "נפש".

והנה מצינו קרבן מנחה של רבים, והוא קרבן העומר. ולכאורה רבים אינם נפש אחת, ואיך יקריבו כל ישראל קרבן מנחה? אך כבר ביארנו שציבור אינו שותפין, ולציבור יש נפש אחת.³ וכן כתב ה'משך חכמה' בהפטרת דברים, "לפי שהציבור הוא בכללותו כמו יחיד, שהוא איש אחד, וכל אחד מועיל לחבירו, כמו שכל אבר מועיל לחבירו".

בזה מתבארת פרשה מופלאה בספר שופטים. מסופר שם בפרק ו' שהמדינים היו משחיתים את יבול הארץ, וע"כ נאמר שם "וַיִּדָּל יִשְׂרָאֵל מְאֹד מִפְּנֵי מִדְּיָן" (שופטים ו, 1).

והנה חז"ל הוציאו מקרא זה מידי פשוטו, ודרשו "שלא היה להם להביא מנחה שנאמר בה 'וְאֵם דָּל הוּא' (ויקרא יד, כא). והוא פלא. שהרי מסופר שם שהיו מקריבים לבעל, ואפי' אביו של גדעון פיטם פרים לע"ז, ואיך לא היה להם להביא מנחה?

אלא היא הנותנת. כל זמן שעבדו ע"ז, הרי אינם "נפש" אחת, והיו כעשו דכתיב ביה "נפשות", כיון שעובדים לאלהים רבים, וממילא אין בכוחם להביא מנחה דכתיב ביה "נפש" ולא נפשות.

3. ועיין רמב"ן ויקרא א ב, שאפילו אלף המביאים קרבן בשותפות, הוי קרבן שותפין, ולא דמי לקרבן צבור.

בפרק שלאחר מיכן מסופר שגדעון לקח את נושא כליו למארב במחנה מדין, והנה הוא שומע שחייל מדיני מספר לחבירו חלום שחלם.

והנה צליל לחם שערים מתהפף במחנה מדין ויבא עד האהל ויפהו ויפל ... ויען רעהו ויאמר אין זאת בלתי אם חרב גדעון בן יואש איש ישׂראל נתן האלהים בידו את מדין ואת כל המחנה: ויהי כשמע גדעון את מספר החלום ואת שברו וישׂתחו וישׂב אל מחנה ישׂראל ויאמר קומו כי נתן ה' בידכם את מחנה מדין (שופטים ז, יג-טו).

חז"ל דרשו "והנה צליל לחם שערים", שלא ניצלו אלא בזכות לחם שעורים, היינו קרבן העומר (ויקרא רבה כח, ו). וכן פירש"י, שאותו לילה היה ט"ז בניסן, ליל קצירת העומר, והיינו שהיו נחשבים לצבור ... ויכולים להקריב קרבן מנחה. דשעורים (העומר) ליכא ביחיד אלא בצבור". ומכאן הבין גדעון שחזרה מעלת האחדות לישראל, ושוב ניתן להקריב קרבן מנחת העומר, דשוב הוו נפש אחת, ואם כך, בודאי ינצחו גם במלחמה (ע' כל זה במשך חכמה שם).

בזה נבין דברי הגמ' שהפורש מדרכי צבור אין לו חלק לעוה"ב (ר"ה יז ע"א). במחשבתנו אנו מציירים את הפורש מדרכי צבור, למשל אחד שאינו צם ביום כיפור, או אוכל נבלות וטריפות וכדו'.

אך הרמב"ם מפתיע אותנו בהגדרתו, וז"ל:

הפורש מדרכי צבור, אף על פי שלא עבר עבירות, אלא נבדל מעדת ישראל, ואינו עושה מצוות בכללן, ולא נכנס בצרתן, לא מתענה בתעניתם, אלא הולך כאחד מגויי הארץ וכאילו אינו מהם, אין לו חלק לעוה"ב (הל' תשובה פ"ג ה"א).

יהודי אינו יכול לקיים מצוה כאילו הוא יהודי יחיד בעולם, ללא זיקה לכלל ישראל, כי מה שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, זה מצד "שכל האומה כולה, בחטיבה אחת, נשמה אחת היא, מראשית ועד אחרית, מרום הגובה של הנשמה היותר עליונה שבדור ראשון, ועד עומק התחתית של הנשמה היותר תחתונה שבדור האחרון" (עולת ראייה ח"ב עמ' קנז).

מי שפורש מדרכי צבור, אף שאינו חוטא, ומקיים המצוות כולן, אך עושה

זאת כאדם פרטי, ללא קשר עם האומה, כמו גרמני בן דת משה, מנתק עצמו מנשמה אחדותית זו, וע"כ אינו שייך לגורלה של נשמה זו. לעומת זאת, מי שדבק בכלל ישראל, יש לו חלק לעוה"ב, אף אם נפגמו מעשיו, מצד הדבקותו בנשמה הכללית.

עיקר הקדושה ע"י שמכניס אדם עצמו בכלל ישראל, שהיא כנסת ישראל, הכנסיה והתאספות כל חיות להשיות, וע"י הביטול לכלל יכולים להתקדש (שפת אמת קדושים, תרל"א).

בספר חדש של הרב חרל"פ זצ"ל, שיצא לא מכבר, כתב: "כמו שאי אפשר ליהדות בלא אמונה, כך אי אפשר ליהדות בלא הכלל והמשכת הגזע. כל מי שייחס עצמו ליהדות מצד פרטיותו העצמית בלבד, ואומר שדי לו שיעבוד הוא לבדו את הקב"ה ויהיה יחידי בעולם, ודומה לו שהוא יהודי, אינו אלא טועה, כמו מי שאומר שהוא יהודי בלי אמונה בעיקר היהדות" (רזי לי עמ' קעז).

מעתה עלינו לברר מדוע יעד אדון כל הנשמות לאומה הישראלית סוג של לאומיות ייחודית ונשמה אחדותית, בניגוד לשאר העמים. דבר זה קשור לתפקידו הייחודי של עם ישראל בעולם.

"אתם עדי נאום ה' ואני אל"

בפרשת "שלח" מסופר על חטא המרגלים, שם נגזרה גזירת שמד על עם ישראל, והקב"ה אומר למשה: "אֶכְנֹוּ בְּדַבָּר וְאוֹרְשָׁנוּ וְאֶעֱשֶׂה אֶתְךָ לְגוֹי גָדוֹל וְעָצוּם מְמֹנֹו" (במדבר יד, יב). משה רבנו מתחנן ומתפלל לפני ה' שימחל להם, "סֶלַח נָא לְעֹזֵן הָעָם הַזֶּה כְּגִדְלֵי חֶסֶדְךָ" (שם יט). ומה הייתה טענתו?

וְשָׁמְעוּ מִצָּרִים כִּי הֶעֱלִיתְךָ בְּלַחֲךָ אֶת הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבִּי ... וְהִמַּתָּה אֶת הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שְׁמֶעֶךָ לֵאמֹר: מִבְּלַתִּי יָכַלְתָּ ה' לְהִבְיֵא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בְּמִדְבָּר: וְעַתָּה יִגְדַל נָא כֹחַ אֱדוֹנִי כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר: ה' אֲרַךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד ... (יט) סֶלַח נָא לְעֹזֵן הָעָם הַזֶּה כְּגִדְלֵי חֶסֶדְךָ ... וַיֹּאמֶר ה' סֶלַחְתִּי כְּדַבְּרְךָ:

טענתו של משה רבינו היא, שה' חייב לסלוח להם, שאם לא כן יגידו הגויים מבלתי יכלת ה' וכו'.

והקב"ה אומר: "סִלַחְתִּי פְּדָבְרְךָ" (יד, יב-ט). ופירש"י שם "כדבריך, בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת השם". הקב"ה מסכים עם דברי משה שיש מקום לחשש מה יאמרו הגויים.

הטיעון הזה של "מה יגידו הגויים" יש בו סיבה מספקת כדי לוותר על גזירת השמד, אף שבאמת חטאו ישראל וראויים הם לעונש כבד.

גם בחטא העגל הייתה גזירת שמד, וגם שם מסופר שמשה רבינו התפלל ואמר: "לְמָה יֹאמְרוּ מְצֻרִים לְאֹמֵר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לְהִרְגֹת אֹתָם בְּהָרִים".

שוב חוזרת הטענה הזאת, "מה יאמרו המצרים".

הטיעון הזה, "מה יאמרו הגויים" וכדומה, מופיע שוב בספר יהושע לאחר המפלה שהייתה בעיני.

שם מסופר שיהושע נפל ארצה ואמר לקב"ה:

(ח) "בִּי אֲדֹנָי מָה אָמַר אֲחֵרֵי אֲשֶׁר הִפִּיךָ יִשְׂרָאֵל עֲרֵךְ לִפְנֵי אֲיָבִיו: (ט)
וַיִּשְׁמְעוּ הַכְּנַעֲנִי וְכָל יִשְׂבֵי הָאָרֶץ וַנִּסְבּוּ עָלֵינוּ וְהִכְרִיתוּ אֶת שְׁמֵנוּ מִן
הָאָרֶץ וּמָה תַעֲשֶׂה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל" (יהושע ז, ח-י).

שוב חוזרת הטענה בדבר חילול השם. השאלה היא, האם אין לעם ישראל זכות עצמית כדי להינצל, ורק בזכות החשש הזה, "מה יגידו הגויים"? והנה מתברר שהקב"ה עצמו משתמש בנימוק זה כדי לא לכלות את ישראל.

(כו) "אֲמַרְתִּי אֶפְאִיָּהֶם אֲשִׁבִיתָהּ מֵאֲנֹשׁ זָכְרָם: (כז) לֹאִי פַעַס אוֹיֵב
אָגוּר פֶּן יִנְפְּרוּ צָרֵימוּ פֶּן יֹאמְרוּ יָדְנוּ רָמָה וְלֹא הוּ' פָּעַל כָּל זֹאת" (דברים
לב, כו-כז).

הרמב"ן עוסק בשאלה זו בפרשת האזינו, ומבהיר יסוד חשוב במחשבת היהדות, ואף מכנהו "סוד נשגב ונעלם". נצטט כמה משפטים מדבריו היסודיים. וז"ל:

ויורה זה כי בגלותנו עתה תמה זכות אבות, ואין לנו הצלה מיד העמים רק בעבור שמו הגדול ית', כענין שנא' ביחזקאל 'וקבצתי

אתכם מן הארצות אשר נפוצותם בם ונקדשתי בכם לעיני הגוים'...
ולכך הזכיר משה בתפילתו 'ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך
לאמר וגו'. והשם ית' הודה לו בזה - 'ויאמר ה' סלחתי כדברך'.

והטעם בטענה זו איננו כרוצה להראות כוחו בין שונאיו, כי "כל
הגוים כְּאֵין נְגִדוּ מֵאֶפְסוּ וְתַהוּ נִחְשְׁבוּ לֹ" (ישעיה מ, יז). אבל השי"ת
ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו הגדול ית',
ושם הרשות בידו להרע או להיטיב, וכאשר חטאו ברצונם וכפרו
בו כולם, לא נשאר רק העם הזה לשמו, ופרסם בהם באותות
ובמופתים כי הוא אלקי האלהים ואדוני האדונים, ונודע בזה לכל
העמים.

והנה אם ישוב ויאבד שמם, ישכחו העמים את אותותיו ואת
מופתיו ומעשיו ולא ידובר עוד בהם... והנה תהיה כוונת
הבריאה באדם בטלה לגמרי, שלא יישאר בהם
יודע את בוראו רק מכעיסים לפניו. וע"כ ראוי מדין הרצון שהיה
בבריאת העולם, שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים,
כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים.

אם כן, לא החשש ממה שיעלילו הגוים, שכביכול אין בכוחו של הקב"ה
לממש את הבטחותיו, הוא שעומד מאחרי הויתור על גזירת השמד, אלא
תפקידו המיוחד של עם ישראל בגילוי שם השם בעולם, כמו שדרשו חז"ל
על הפסוק "וְאֵתֶם עַדֵי נֶאֱמַר ה' וְאֵנִי אֵל" (ישעיה מג, יב) - אם אתם עדי אני
אל, ואם אין אתם עדי, כביכול אינני אלקים" (ילק"ש, רמז תמה). כל מגמת
הבריאה תבטל אם עם ישראל לא יהיה בעולם.

וזהו משמעות הטענה "מה יאמרו הגוים", היינו מי יישאר בעולם ויודיע
לאוה"ע שיש בורא לעולם ויש לעולם תכלית ומגמה? ואם לא ידעו
ש"בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (בראשית א, א) ואפשר
שנברא מעצמו, או שאר תיאוריות הרווחות בעולם, הרי לא ידעו שיש
מגמה מוסרית בעולם ולא יהיו מושגים של טוב ורע ולא בחירה חפשית,
אם כן מה ערך לעולם כזה? ודבר זה אמור להתגלות בעולם רק ע"י עם
ישראל, ואם הם לא יהיו בעולם, בטלה כוונת הבריאה.

והנה מסיים שם הרמב"ן את דבריו בזה הלשון:

וכבר רמזתי בבריאית האדם סוד נשגב ונעלם, צריך ממנו שנהיה לו לעם והוא יהיה לנו לאלקים, כענין שנאמר "כל הנקרא בשמי ולקבודי בקראתיו" (ישעיה מג, ז).

לא ברור היכן רמז הרמב"ן סוד זה. יש מפרשני הרמב"ן שאמרו שסוד זה נלמד מדבריו שהבאנו כאן, בפרשת האזינו, אך נראה יותר שכוונתו למה שכתב בפרשת תצוה. וכך נאמר שם:

(מה) וְשִׁכַּנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים: (מו) וַיְדַעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׂכְנֵי בְּתוֹכָם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם (שמות כט).

כלומר, הקב"ה הוציאנו ממצרים כדי לשכון בתוכנו.

וכתב שם הרמב"ן:

ואם כן יש בעניין סוד גדול, כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט ולא צורך גבוה, אבל הוא כעניין שאמר הכתוב "יִשְׁרָאֵל אֲשֶׁר בָּךְ אֶתְפָּאֵר" (ישעיה מט, ג), ואמר יהושע "וּמָה תַעֲשֶׂה לְשִׁמְךָ הַגְּדוֹל" (יהושע ז, ט) ופסוקים רבים באו כן, "אָנֹכִי לְמוֹשֶׁב לוֹ... פֹּה אָשֵׁב בִּי אֲנֹתִיךָ" (תהילים קל"ב).

כאן גילה הרמב"ן את הסוד שרמז עליו בפרשת האזינו. מהי תכלית השראת שכינה בישראל? - "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׂכְנֵי בְּתוֹכָם".

לכאורה הוא צורך הדיוט, היינו לצרכם של ישראל, להגן עליהם ולשמור עליהם. אך סוד הדבר הוא לא כך, אלא הוא צורך גבוה, מצרכיו של הקב"ה. הוא זקוק לישראל, שכן בלעדיהם בטלה כוונת הבריאיה. וכך פירשו תלמידיו המקובלים של הרמב"ן את דבריו:

...ואמר יהושע 'ומה תעשה לשמך הגדול', כלומר, אם יכריתו האויבים את שמנו, שלך גדולה משלנו, שאם אין אנו כאן אין אני כאן. והוא ל' סגי נהור, היינו, אם אנחנו לא נהיה כאן, הצרה שלך כביכול גדולה משלנו, שאם אנו לא נהיה בעולם, גם אתה לא

תהיה כאן, כי אתה מתגלה בעולם רק על ידינו. א"כ שמירה על עם ישראל הוא צורך גבוה, מצרכיו של רבש"ע (ר' מהדורת הרב שעוועל, מוסד הרב קוק).

חז"ל משלו על כך משל:

ריש לקיש בשם ר' ינאי: שיתף הקב"ה שמו הגדול בישראל. משל למלך שהיה לו מפתח של פלטרין קטנה (היינו, מפתח קטן של פלטרין גדול). אמר המלך, אם אני מניחה כמות שהיא, אבודה היא. אלא הריני עושה לה שלשלת, שאם אבדה, השלשלת מוכחת עליה.

כך אמר הקב"ה, אם אני מניח את ישראל כמות שהם, נבלעים הם בין האומות. אלא הריני משתף שמי הגדול בהם והם חיים. מה טעמא? 'וישמעו הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמינו מן הארץ, ומה תעשה לשמך הגדול' - שהוא משותף בנו" (ירושלמי תענית ב ו).

המהר"ל מפרש שחשיבות המפתח שבמשל אינו מצד הערך עצמי שלו, אלא ערכו הוא בכך שאין אפשרות להיכנס לארמון בלעדיו. ובנמשל - הפלטרין הוא העולם, וישראל הם המפתח לפלטרין.

ואם אין ישראל, הרי דומה לפלטרין שהוא סגור, וכאשר הפלטרין סגור אין הפלטרין משמש כלום, ולא נקרא בית, כי אין לו פתיחה. וכן אם אין ישראל, אין הפלטרין שהוא העולם משמש כלום והוא סגור, וכאילו אין שם פלטרין עליו כלל. ולפיכך נקרא ישראל מפתח קטנה, שהם אומה קטנה, והם המפתח של הפלטרין הגדולה (נצח ישראל פ"י).

בעל ה'בית הלוי' דן בדרשותיו על התורה בעניין הכתוב "אל תיקא מַרְדָּה מַצְרִימָה כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימָךְ שֵׁם: אֲנֹכִי אֶרְדַּע מִךְ מַצְרִימָה וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךְ גַּם עֲלֶיהָ" (בראשית מו, ג-ד). ושאל מהי הכפילות - "ואנכי אעלך גם על ה". וזו תשובתו:

כאן באה לו ההבטחה הגדולה שבכל ההבטחות, שיהיה נקרא שמו על ישראל. והכוונה בזה, דלעולם לא יפרסם שם כבודו בעולם ע"י מעשה היוצא חוץ מדרך הטבע, רק באמצעות צורך ישועתם

של ישראל. וע"י ישועת ישראל יתפרסם שם כבודו בכל העולם. ובכל מעשה שיהיו ישראל בשפלות חלילה, ממילא יהיה גם כבודו בהסתר ובהעלם.

וזהו שאמר לו 'אנכי ארד עמך מצרימה', שבכל זמן שאתה תהיה בירידה, גם כבודי אינו נגלה בעולם... 'ואנכי אעלך גם עלה', כשאהיה מעלה אותך, אז ע"י עלייתך יתפרסם גם שמי בכל הגוים, ויהיה עלייה גם לכבודי.

וזהו ג"כ כוונת חז"ל שאמרו שהקב"ה שיתף שמו עם ישראל, ונתנו משל על זה למפתח שחשש בעליו שלא יהיה נאבד וקשר לו שרשרת. כך הקב"ה שיתף שמו עם ישראל, שלא יהיו נאבדים חלילה, והכוונה דפירסום שם כבודו שיתף, שיהיה רק ע"י ישועתם של ישראל, וזה בטחון גמור שלא יאבדו.

וזהו כוונת הירושלמי שהביא את דברי יהושע "ומה תעשה לשמך הגדול", והוסיף הירושלמי "שהוא משותף בנו", כלומר, כיוון ששיתף משותף בנו, הרי אתה בגלות יחד עמנו. וזהו שאמרו חז"ל:

אמר ר' עקיבא, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו. "מִפְּנֵי עֲמֻךְ אֲשֶׁר פָּדִיתָ לָךְ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וְאַלֹהֵינוּ" (שמ"ב ז כג). כביכול אמרו ישראל לפני הקב"ה: עצמך פדית" (מכילתא פ' יד).

שכשהקב"ה רוצה לגאול את עצמו, הוא חייב גם לגאול את ישראל, שהרי הם מחוברים זה לזה, ואי אפשר רק לאחד מהם לצאת.

את המקרא "גם כי אֶלְךָ בָּגִיא צְלָמֹת לֹא אֵירָא רַע כִּי אֶתָּה עֲמֻדִי" (תהילים כג, ד) מפסקים בחסידות בצורה שונה ומקורית. "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא" - אני על עצמי איני חושש. "רע, כי אתה עמדי" - כי אני גורר אותך עמדי בגלות (ר' שיג ושיח הרב זקס, פ' יתרו, 'גוי קדוש').

חילול השם וקידוש השם

על עניין זה התנבא הנביא יחזקאל בפרק ל"ו. יש חילול השם במציאות שבו עם ישראל נמצא בגלות "וַיָּבֹא אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם וַיַּחְלְלוּ אֶת

שם קָדְשֵׁי בְּאֶמֶר לָהֶם עַם ה' אֱלֹהֵי וּמֵאַרְצוֹ יֵצְאוּ" (פסוק כ'). ומה חילול השם בדבור, כשהגוים אומרים שעם ישראל חטא והקב"ה הענישם והגלם מן הארץ? וכי לא מצאנו בתורה דבר דומה? "וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם עַל מֶה עָשָׂה ה' כְּכֹה לְאַרְץ הַזֹּאת מֶה חָרִי הָאֵף הַגָּדוֹל הַזֶּה: וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (דברים כט, כג-כד).

והוסיף הרמב"ן: "ויתפרסמו הניסים הנסתרים בעניין הרבים כאשר יבוא בייעודי התורה בעניין הברכות והקללות, כמו שאמר הכתוב 'וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם עַל מֶה עָשָׂה ה' כְּכֹה לְאַרְץ הַזֹּאת... וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם'. שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בעונשם" (רמב"ן, סוף פרשת בא). הרי שעונשם של ישראל מביא דוקא לקידוש השם, שהכל למדים על ההשגחה האלקית בעולם. מה א"כ חילול השם כשהגוים אומרים "עם ה' אֱלֹהֵי וּמֵאַרְצוֹ יֵצְאוּ"?

אך חז"ל הבינו שכוונה אחרת בהתרסתם של הגוים כאן. וכך דרשו שם, "בשעה גלו ישראל לבין האומות, היה הקב"ה מחזר על פתחיהם של העכו"ם לשמוע מה הם אומרים. הה"ד 'ויבוא אל הגויים אשר באו שם'. לא היה צ"ל אלא 'ויבואו', ואת אמר 'ויבוא'? אלא כביכול הוא עצמו. ומה היו אומרים? 'אם עם ה' אלה, למה מארצו יצאו?' (איכה, פתיחתא טו). מסקנת הגויים מתופעת הגלות איננה רק שעם ישראל חטא וע"כ נענש בגלות, שזה כאמור דבר הניתן להיאמר, אלא שהפעם מסקנתם שונה. והיינו, שעם ישראל איננו יותר עם ה', אחרי שה' השליך אותו מארצו כתוצאה מחטאיו. כי אם אכן עם ישראל הוא העם הנבחר, עם ה', לא היה נענש בצורה כזאת. וכי כך מתנהגים עם בן ברית?! טענה זו היא היא הבסיס לתורת החילופין של הנצרות, שכתוצאה מחטאיהם של ישראל, זנח ה' את ישראל וכרת ברית חדשה עם עמים אחרים, טובים יותר, והגלות שבו נמצאים ישראל עד היום, היא ההוכחה לצדקת טענתם של הנוצרים.

כבר לפני כאלף ושש מאות שנה, כתב אחד מאבות הכנסיה (יוחנן כריסטוסטומוס): "הנקמה תהיה אין סופית. לעולם לא תהיה להם מדינה ולא בית מקדש. ה' הוא שפיזר אותם... היהודים יהיו משועבדים

לעולם. אלקים שונא את היהודים ושנא אותם מאז ומתמיד" (אבי בקר, מיהו העם הנבחר, עמ' 102).

משום כך התנגד האפיפיור לפני כמאה ועשרים שנה לסייע ליהודים לעלות לארץ, וטען שדבר זה הוא נגד האמונה הנוצרית. שר החוץ של הוותיקן הודיע להרצל, ערב פגישתו עם האפיפיור, "כל עוד היהודים מכחישים את אלוהותו של המשיח, הרי לא נוכל להצהיר שאנו בעדם ... כיצד נוכל להכריז שאנו מסכימים שישוּבו להיות בעליה של ארץ הקדש בלא לוותר על העקרונות הנעלים ביותר שלנו עצמנו?" (ד"ר יצחק וייס, הרצל-קריאה חדשה עמ' 195).

בפגישתו עם האפיפיור הביע האחרון התנגדות נחרצת לתכנית הציונית, ובמיוחד לרעיון שירושלים תיפול ביד היהודים. "אין אנו יכולים לתמוך בתנועה הזאת. לא נוכל למנוע מן היהודים ללכת לירושלים - אך לתמוך לא נוכל לעולם, אני בתור ראש הכנסיה, לא אוכל לומר לך דבר אחר. היהודים לא הכירו באדונינו. לא, לא נוכל להכיר בעם היהודי" ועוד הוסיף "ירושלים לא צריכה לשוב לידי היהודים".⁴ על פי תפיסתו של האפיפיור, תחייתה של ארץ ישראל משמעותה בהכרח הכרה בעם היהודי כעם הנבחר.

ובטאון הוותיקן כתב אז מאמר בעניין זה וטען שהסכנה הגדולה ביותר הרובצת לפתחה של הנצרות בעת ההיא, שיהודים יעלו לפלשתינה ויקימו שם מדינה יהודית.

ומה חילול השם יש בטענה הזאת? כבר כתב הרמב"ן ב'ספר הגאולה' (עמ' רסג), וז"ל:

הנה משה אדוננו מזהיר אותנו בכל מיני התראה ואזהרה, ומפחידנו בכל עניין פחד ואימה, ככל הבאות עלינו. ויותר מהמה לא התרה בנו מעולם (ולא איים עלינו) שאם נאריך לחטוא, שיחליף אותנו באומה אחרת, או ישכח אותנו לגמרי. ולא נכרת הברית אשר בינינו לבין אלקינו בקבלת תורתו על התנאי הזה... לא כאשר משיבים עלינו רבים, כגון המינים הפורקים עול ועם נבל נברא

4. שם. וראה עוד "יהודי מיהו ומהו", אברהם קורמן, עמ' 251.

יהלל ויתר הדתות.

התורה אמנם מזהירה את ישראל באזהרות חמורות, כמו בפרשיות התוכחה, פרשות בחוקותי וכי תבא, שייענשו בכל חומר הדין אם יחטאו, אך בשום מקום לא נאמר שיוחלפו בעם אחר. הברית שכרת ה' עם ישראל אינה ברת חילוף, גם אם יחטאו. וזה בניגוד לדעת המינים, שכידוע בלשון חז"ל אלו הנוצרים.

על טענתו של הושע הנביא "העבירים באומה אחרת", נזף בו הקב"ה (פסחים פז ע"א). וכתב ע"ז המהר"ל: "ובשביל זה גילה ה' ית' להושע, שאי אפשר להעביר אותם באומה אחרת, מצד שהם בני אל השם יתברך" (נצח ישראל פ"א). ועיין שם עוד באריכות בעניין סגולת ישראל שלא בטלה, וסיים "ואילו יבינו זה בני אדם, לא עלה על מחשבתם מחשבת הבל, לומר כי השם ית' מאס בישראל חס ושלום".

לדעת הרמב"ן הובטחה הגאולה, ללא זיקה למצבם הרוחני, כבר במעשה העקדה. שם נאמר "וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁפָּעֵתִי נְאֻם ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה..." (בראשית כב, טז). וכתב שם הרמב"ן:

גם מתחילה הבטיחו שירבה את זרעו ככוכבי השמים וכעפר הארץ, אבל הוסיף לו עתה, יען אשר עשה המעשה הגדול הזה, שנשבע בשמו הגדול, ושירש זרעו את שער אויביו. והנה הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום. והנה זו הבטחה שלמה בגאולה העתידה לנו בעז"ה.

וכן כתב בפרשת האזינו:

והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה, רק היא שטר עדות שנעשה הרעות ונוכל, ושהוא ית' יעשה בנו בתוכחות חימה, אך לא ישבית זכרנו... אם כן השירה הזאת הבטחה מבוארת בגאולה העתידה, על כורחם של המינים.

יסוד זה, שלא יתכן שרבש"ע יחזור מבחירתו בישראל, על אף חטאיו, נאמר גם בגמ' (חגיגה ה ע"ב). כאשר התוכח ר' יהושע בן חנניה לפני הקיסר עם ההוא צדוקי (מינא, בדקדוקי סופרים), א"ל הצדוקי "עמא דאהדרינהו

מריה לאפיה מיניה, אחוי ליה "ועוד ידו נטויה עלינו". הצדוקי טען שאתם עם שאלקים החזיר פניו מכם. וענה לו ר' יהושע שהסתרת פנים אינה השלכת האומה מעם פניו, אלא רק ביטוי של כעס, אך עדיין ידו נטויה עלינו, וההשגחה האלוקית לא סרה מאתנו.

והעיר על כך הרב צבי יהודה זצ"ל שאלו הנוצרים שרדפו ורודפים אותנו, ואשר בעזרת ה' נצלנו מהם, ראשית טומאתם הייתה באומרם שרבש"ע התחרט מבחירתו בנו. והוסיף, שטענתם היא שרבש"ע "אהדרינהו לאפיה", כלומר סיבב פניו כאילו מסתכל על אחר, ולא היא, אין כאן חילופין אלא הסתרת פנים בלבד, העמדת מחיצה בינו לבינינו. רבש"ע אינו מהפך את פניו להסתכל על אחרים. "החזרת פנים היא שינוי במציאות, אך המציאות אינה משתנה". הוא אמנם מסתיר פניו מאתנו, אך לא מחזיר פניו לכיוון אחר, לכרות ברית חדשה עם אחרים.⁵

המחשבה הזאת שרבש"ע מפר הבטחתו בעניין בחירת עם ישראל, לאחר שחזר על הבטחתו פעמים רבות כ"כ, החל מלאבות ובהמשך לשאר הנביאים, משום שעם ישראל חטא, היא בגדר חילול השם, כי לא אדם הוא וינחם, וע"כ מודיע הקב"ה:

(כב) לָכֵן אָמַר יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' לֹא לְמַעַנְכֶם אָנִי עֹשֶׂה
בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם לְשֵׁם קְדֹשִׁי אֲשֶׁר חָלַלְתֶּם בְּגוֹיִם אֲשֶׁר בָּאתֶם שָׁם :
(כג) וְקִדְשִׁיתִי אֶת שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְּחַלָּל בְּגוֹיִם אֲשֶׁר חָלַלְתֶּם בְּתוֹכָם
וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי ה' נְאֻם אֲדֹנָי ה' בְּהַקְדְּשִׁי בְּכֶם לְעֵינֵיהֶם (יחזקאל
לו).

כיון שחילול השם נגרם ע"י מציאותם של ישראל בגלות, הרי התשובה תהיה בתיקון המציאות הזאת.

(כד) וְלִקְחִיתִי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִם וְקִבְצִיתִי אֶתְכֶם מִכָּל הָאֲרָצוֹת וְהִבֵּאתִי
אֶתְכֶם אֶל אֲדַמְתְּכֶם : (שם)

בזה תישמט הקרקע מתחת לטענות הגוים שה' השליך את ישראל מארצם בגלל חטאיהם, ובחר עמים אחרים לכרות עמהם ברית חדשה.

5. ראה למשל שיחות הרצב"ו לספר שמות סוף פרשת תרומה. ובספר במדבר עמ' 361 ועוד.

אמנם רבים שואלים, הרי "מפני חטאינו גלינו מארצנו", ואיך יתכן שנשוב לארץ בלא חזרה בתשובה? אך הנביא עונה לשאלה זו.

א. הנביא מודיע שהגאולה לא באה לצרכיהם של ישראל. אילו הייתה הגאולה באה לשפר את מצבם הירוד של עם ישראל, היה מקום לחשבונות נוספים, כמו, האם ישראל אכן ראויים כבר לגאולה. אך הפעם החשבון שונה לגמרי, ומה שמונח על כף המאזניים הוא חילול השם או קידוש השם, וע"כ מקדים הנביא ואומר: "לא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם לְשֵׁם קְדוֹשִׁי וְגו'".

ב. לאחר קיבוץ הגלויות ממשיך הנביא ואומר:

(כה) וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מִיַּם טְהוֹרִים וְטִהַרְתֶּם מְכַל טְמְאוֹתֵיכֶם וּמְכַל גְּלוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם: (כו) וְנָתַתִּי לְכֶם לֶב חֲדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֶּן בְּקִרְבְּכֶם וְהִסְרֹתִי אֶת לֵב הָאֲבָן מִבְּשָׂרְכֶם וְנָתַתִּי לְכֶם לֵב בָּשָׂר.

כלומר, עניין הגאולה אינו כדי להציל את עם ישראל מצרות הגלות, אלא הגאולה היא אינטרס עליון של רבש"ע, שאינו יכול לסבול יותר חילול השם כזה. וע"כ אינו מתחשב במצבם הרוחני של ישראל. בזה הוא יטפל בשלב מאוחר יותר. ראשית הכל עליהם לשוב ארצה, לבטל המצב הנורא של חילול השם, וזה יהיה קידוש השם גדול. "וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים... וידעו הגוים כי אני ה'". רק בשלב השני יטפל בעניין התשובה, וכדברי בעל האור החיים "כי קץ הגלות ישנו אפילו יהיו ישראל רשעים גמורים ח"ו" (ויקרא כה כח).

וזהו שאנו אומרים ג' פעמים ביום "וימביא גואל לבני בנייהם למען שמו המחולל בגוים". הגאולה לא תבוא כדי להציל אותנו, אלא למען שמו המחולל בגוים.

קיבוץ גלויות וחזרה לארץ ישראל, זהו קידוש השם הגדול ביותר.

ובזה גם תשובה לטענות שהבאנו לעיל, שאין הקב"ה עושה ניסים לשקר, וגם שלא יתכן שבמצב רוחני ירוד יהיה מצב של גאולה, ואפי' לא אתחלתא דגאולה.

ושתי תשובות בדבר, ושתייהן רמוזות בדברי האור החיים הנ"ל.

א. יש חילוק בין ניסים לאדם יחידי לבין כלל ישראל.

ב. יש הבדל בין זמן הגלות לזמן הגאולה.

וזהו שכתב ה'אור החיים' (ויקרא כה, כח):

"וְהָיָה מִמְּכָרוּ ... עַד שְׁנַת הַיּוֹבֵל", שהוא זמן המוגבל לגאולה בעתה. ואז "וַיֵּצֵא בְּיָבֵל וְשָׁב לְאַחֲזָתוֹ", כי קץ הגלות ישנו אפילו היה ישראל רשעים גמורים ח"ו.

א"כ, כשמגיע זמן גאולה בעתה, החשבונות האלקיים שונים לגמרי, ואין לדמות לזמן הגלות. ועוד, שעתה מדברים על הכלל, וכשהנושא הוא כלל ישראל, ההסתכלות עליו שונה, ואפילו כולם רשעים.

נחבונן במציאות שהשתנתה כדי להבין גודל השינוי והתיקון של חילול השם.

שנת ת"ר, היא השנה שהחלה הגאולה על פי דברי הגר"א - 'נקולתה ת"ר' נשמע בארצנו' (שיר השירים ב, יב). על שנה זו, שנת הת"ר, נאמר בזהר (ח"א קיז בתרגום):

וּבְשֵׁשׁ מְאוֹת שָׁנִים לְאַלְף הַשָּׁשִׁי יִפְתָּחוּ שְׁעֵי הַחֲכֵמָה לְמַעַלָּה וּמַעֲיִנוֹת שֶׁל חֲכֵמָה לְמַטָּה, וַיִּתְתְּקֶן הָעוֹלָם לְהִכָּנֵס לְשָׁבִיעִי. כְּמוֹ כֵּן אָדָם שֶׁמִּתְקֵן בְּיוֹם שָׁשִׁי מִקְּשָׁמְעָרִיב הַשָּׁמַשׁ לְהִכָּנֵס לְשֶׁבֶת, אֵף כֵּן גַּם, וְסִימָן לְדָבָר - (בראשית ז) "בְּשֶׁנַּת שֵׁשׁ מְאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי נֹחַ וְגו' נִבְקְעוּ כָּל מַעֲיִנוֹת תְּהוֹם רַבָּה".

... וְאֵז "וְהִיְתָה הַקְּשָׁת בְּעֵינַי וַיִּרְאִיתִיָּהּ] לְזִכֹּר בְּרִית עוֹלָם". מֵה זֶה בְּרִית עוֹלָם? זֶה כְּנִסַּת יִשְׂרָאֵל ... וְכְנִסַּת יִשְׂרָאֵל יָקִים אוֹתָהּ מִן הָעָפָר וְיִזְכֹּר אוֹתָהּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא... וְאֵז תְּקוּם וְיִפְקֹד הָעוֹלָם לַעֲשׂוֹת נִקְמָתוֹ. וְמִי שֶׁהוּא שָׁפֵל - יִתְרוֹמֵם.

... "אֵז תִּרְצֶה הָאָרֶץ", וְהוּא הַסּוּד שֶׁל נְאֻו, שֶׁכְּתוּב "וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב" ... וְאַחַר כֵּן "וְהָאָרֶץ אָזְכֹּר", זֶה כְּנִסַּת יִשְׂרָאֵל. "תִּרְצֶה", תִּתְרַצֶּה הָאָרֶץ אֶל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

סביב שנה זו החלו תלמידיו של הגאון לעלות ארצה, כשבמקביל עלו

גם תלמידי הבעש"ט. אז היו בארץ כששת אלפים יהודים בלבד. כשבעים שנה לאחר מכן, בשנת תרע"ח, עת ניתנה הצהרת בלפור, כבר היו בארץ כששים אלף יהודים. שלושים שנה לאחר מכן, בשנת הקמת המדינה, תש"ח, כבר היו בארץ כשש מאות אלף, וכדברי הגר"א בספר 'קול התר':

אחרי עיון רב בשאלה זו ענה לנו רבנו: אם יהיה אפשר להעביר לארץ ישראל ששים ריבוא בבת אחת, צריכים לעשות זאת מיד. כי מספר זה של ששים ריבוא כוחו גדול ושלם להכריע את הס"מ בשערי ירושלים, ואז תשתלם מיד הגאולה השלמה בענני שמיא, בדרך ניסית (ר' התקופה הגדולה עמ' ננג).

וכן כתב הרב קוק זצ"ל:

והאוכלוסיה שתהיה, לא בארץ הגלות, כי אם בארץ ישראל, ובמספר הראוי ששים ריבוא, תהיה תחילת צמיחת קרן לבית יעקב, ובה הננו בטוחים שתהיה נאמנה על פי רוח ה' אשר עלינו וכו' (עולת ראה ח"א עמ' שפח).

הרב קוק זצ"ל לא רק שחזה מראש את שיבת ישראל ותקומת המדינה במספר הזה של ששים ריבוא, אלא אף הודיענו שכשזה יקרה, הרי תהיה זאת הוכחה שאכן הגאולה מתרחשת, ושיכולים אנו לסמוך על תמונת המציאות שהיא התגשמות חזון הנביאים, ושהיא חלק מתכנית אלקית, ולא ח"ו דבר מקרי. "ובה הננו בטוחים שתהיה נאמנה על פי רוח ה' אשר עלינו, להקים עדות ביעקב, ותורה לשום בישראל, להיות לעם לפני ה', והקדישו את קדוש יעקב ואת אלקי ישראל יעריצו".

מקורם של דברי הגר"א והרב קוק הם בדברי חז"ל. כתיב "וְעָנְתָה שְׁמָה כִּימִי נְעוּרֶיךָ" (הושע ב, ז), "מה יציאתם ממצרים בששים ריבוא, כן לימות המשיח בששים ריבוא" (ילק"ש הושע ב רמז תתיקח).

והנה שבעים שנה אחר הקמת המדינה חיים בארץ ישראל יותר משישה מיליון יהודים.⁶ כמחצית מן העם היהודי. אם נציין מספרים אלו

6. ערב יום העצמאות תשע"ט הודיעה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שיש בארץ ששה מליון ושבע מאות אלף יהודים.

באחוזים, נגלה שבשנת תרע"ח היו בארץ 0.4 אחוז מכלל יהודי העולם, ואילו בשנת תשע"ח, מאה שנה לאחר הכרזת בלפור, גרים בארץ קרוב לחמישים אחוז מכלל יהודי העולם. ואם נצרף גם את המשך הנבואה של יחזקאל (שם):

(כט) ... וְקָרָאתִי אֶל הַדָּגָן וְהַרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב:
(ל) וְהַרְבֵּיתִי אֶת פְּרֵי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה...

הרי לנו מימוש קביעת חז"ל "ואמר רבי אבא אין לך קץ מגולה מזה, שנא' (יחזקאל לו, ח) וְאָתָם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרֵיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לָבוֹא" (סנהדרין צח ע"א). הנביא קורא להרי ישראל: כשתראו את עם ישראל מתקרב ובא, החלו לתת פירות. משום כך הוא הסימן לגאולה. כמו שפירש"י שם: "כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה, אז יקרב הקץ, ו א ין לך קץ מגולה יותר".

את משמעותם של דברי חז"ל על הקץ המגולה נבין היטיב אם נקרא דברים שכתבו מבקרים בארץ וראו את החורבן והשממה שבה.

לפני מאה וחמישים שנה, ביקר בארץ הסופר האמריקאי מרק טויין. הוא היה גם מדריך טיולים, ובספרו "מסע תענוגות בארץ הקדש", מספר על דברים שראה וחווה בסיורו. והנה כמה דוגמאות: "אין כמעט עץ ראוי לשמו בארץ ישראל, אפילו לא בדל עץ לבזבזו על אש" (עמ' 48). "נדמה לי שמכל הארצות בעלות הנוף המדכדך, ארץ ישראל מחזיקה בכתר" (156). "ארץ ישראל יושבת עטוייה שק ואפר, רובצת עליה קללה שייבשה את שדותיה ודיכאה את אונה". "ארץ ישראל שוממה ומכוערת. ולמה תיראה אחרת? האם תוכל קללת א-ל לעשותה לארץ חמדה?" ובסיומו של הסיוור כתב "כותרת הפירסום של המסע 'מסע תענוגות לארץ הקדש', מוליכה שולל. מוטב לקרא לו 'מסע ההלוויה לארץ הקדש'".

לאחר מלחמת ששת הימים אמר הרב סולוביצ'יק זצ"ל, שמאז ומעולם התנגדה הנצרות לחזרת עם ישראל לארץ ישראל, משום שמאז שלא קיבלו ישראל את אלוהותו של אותו האיש, איבדו את זכותם להיות העם הנבחר, והם - הקתולים נעשו העם הנבחר. משום כך גורשו מן הארץ, שהארץ הנבחרת היא רק לעם הנבחר, ולעולם לא ישובו בני ישראל לארץ ישראל.

לאחר הקמת המדינה לא הכיר הוותיקן במשך שנים רבות במדינת ישראל. אמנם עצם קיום המדינה שימש פירכא לאמונתם, והוצרכו ליישב בדוחק, שעיקרא של ארץ ישראל היא ירושלים ומקום המקדש, ולעולם לא יחזרו יהודים לשלוט במקום המקדש עד שיקבלו עליהם את אלוהותו של אותו האיש.

לאחר מלחמת ששת הימים נסתרו כל טענותיהם, וע"כ לחצה הכנסיה להפוך את ירושלים לעיר בין לאומית, ובלבד שלא ישלטו בה יהודים, משום שעל פי אמונתם לא יתכן שארץ ישראל תהיה ברשותו של עם ישראל, כל זמן שלא קבלו את אלוהותו של 'אותו האיש' (מפניו הרב עמ' קט).

בשנת תשכ"ד הגיע לארץ לביקור האפיפיור פאולוס הששי, שלא היה ידוע כאוהב ישראל גדול. הוא לא הסכים להיכנס לארץ דרך נמל התעופה בלוד, ואף לא דרך מעבר מנדלבאום שבירושלים, כדרכם של כל הדיפלומטים באותם ימים, כדי שחלילה הדבר לא ייתפס כהכרה במדינה היהודית או בירושלים. הוא דרש להיכנס מירדן דרך מגידו.

לצורך העניין נוסף ששמעתי מפיו של עזריה אלון, ראש שמורות הטבע, שלפני כמאה שנה, כשהיו נוסעים ברכבת העמק, לא נראה עלה ירוק לאורך כל הדרך, רק חול וחול. והנה עומד האפיפיור על פיסגת הר תבור, ובזכרונו עולים פסוקי התורה:

(כב) גִּפְרִית וְנִמְלַח שְׁרָפָה כָּל אֲרָצָה לֹא תִזְרַע וְלֹא תִצְמַח וְלֹא יַעֲלֶה
 בָּהּ פֶּלַע יַעֲשֶׂב כְּמַהֲפַכַת סֹדֶם וְעַמֹּרָה אֲדָמָה וְצַבִּיִּים וְצִבּוֹיִם אֲשֶׁר הִפְּרֹךְ
 ה' בְּאֶפְסוֹ וּבְחִמְתּוֹ: (כג) וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם עַל מֶה עָשָׂה ה' כִּכָּה לְאֶרֶץ
 הַזֹּאת מֶה חָרִי הָאֵף הַגָּדוֹל הַזֶּה: (כד) וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית
 ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאֹ אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: (דברים כט).

אך מה המחזה שהוא רואה עתה לנגד עיניו? העמק שלמרגלותיו נטוע כולו במטעים, ישובים פורחים, הכל ירוק. וכפי שאמרו חז"ל שאף מלאך רע על כורחו יענה אמן, נשא האפיפיור את ידיו כלפי מעלה וכה אמר: "אלהים. אני רואה שחידשת את הברית עם העם האהוב שלך. חזרת לאהוב אותם

כמו שאהבת אותם בימי קדם".⁷

והנה במסמך שפורסם בחנוכה תשע"ו, תחת הכותרת "כי לא ינחם אלקים על מתנת ידו ועל קריאת פיהו" (מהברית החדשה), מודה האפיפיור הנוכחי שהברית בין ישראל והקב"ה עדיין קיימת. "הברית שאלקים כרת עם ישראל היא דבר שאין להשיבו או לשנותו, שנא' "לא איש אֵל יִכַּבּ וַיִּבֶן אָדָם וַיִּתְנַחֵם" (במדבר כג ט).

ועל השאלה איך אמירה זו מסתדרת עם יסוד הנצרות, שמי שאינו מאמין ביש"ו לא יזכה לישועה, באה התשובה: "דבר זה נותר בגדר מסתורין עליון".⁸

הכרזה זו יצרה רעש גדול בעולם הנוצרי. רבים עזבו את הכנסיה בטענה שהאפיפיור הנוכחי הוא משיח שקר. לא יתכן, אמרו, שאלפיים שנה אמרתם לנו שמי שאינו מאמין באותו האיש, לא יזכה לישועה, ועכשיו אתם אומרים - סליחה, טעינו! אך המציאות חזקה מכל דמיון, ומתברר שאכן עם ישראל הוא העם הנבחר, ומלאך רע על כורחו יענה אמן.

תא חזי כמה קידוש השם בא לעולם ע"י קיבוץ גלויות וחזרת עם ישראל לארצו, "וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים... וידעו הגוים כי אני ה' וגו'".

עתה נשוב לשאלה, על מה ולמה יצר רבש"ע בעם ישראל סוג אחר של לאומיות המושתתת על אחדות הנשמה, ולא די גם לנו בלאומיות המוכרת גם ע"י האומות?

ייחודה של הלאומיות הישראלית

תשובה לשאלה זו מצאנו בדברי חכמי ישראל לדורותיהם. ה'משך חכמה' (ויקרא יח, ד) כתב שהאומה בכללה, "תכליתה שיתנהגו עפ"י דרכי התורה וה' יהיה אלקיהם, כי אין ה' מייחד את שמו על הפרטי, כי הפרטי בלא צירוף הכללי אינו תכליתי כלל".

7. על פי עדות המדריך שהצמידו לאפיפיור, ד"ר אפרים בן אליהו. ר' בספרו של הרב שמואל אליהו, הנבואה, עמ' 230

8. עולם קטן, מאמר של מורדי מילר, גליון 527 ויגש תשע"ו.

ולפניו כתב באותו סגנון המהר"ל "דאין הקב"ה מייחד שמו רק על אבות האומה, והיינו טעמא מפני שאין הקב"ה מייחד שמו על יחיד פרטי, רק על אומה שלימה" (גור אריה בראשית יב, ב).

ואבוהון דכולהו 'המזרחי' (הרא"ם), שחי כמאה שנה לפני המהר"ל, שכתב "זהו שאומרים אלקי אברהם. ונראה לי שכך פירושו: משום שאין הקב"ה מייחד שמו על היחיד אלא על האומה - 'אלקי ישראל', 'אלקי העברים', 'אלקי העמים'. לפיכך פירשו 'ואעשך לגוי גדול', שתחשב כאומה עד שאיחד שמי עליך, שיאמרו אלקי אברהם" (שם).

לאחר שהבאנו לעיל דברי הרמב"ן על תפקידו של עם ישראל בעולם, שהוא צורך גבוה, ושהוא הבסיס לגילוי שם השם בעולם, הרי לא יתכן שהמסגרת הלאומית שלו תהיה על בסיס הפרט, שהרי נתאוהה הקב"ה שתשרה שכינה בתחתונים, ושתהיה לו דירה כאן, וע"כ מוכרח שעם ישראל יהיה אומה בעלת צביון של אחדות נשמתית, ולא בעלת לאומיות רגילה, כפי שהיא באומות העולם, כי הלאומיות בסופו של דבר, היא לאומיות החוזרת אל הפרט, ואין שכינה יכולה לשרות שם, וכפי שנאמר בזהר "שם מלא חל על עולם מלא, ולית שכינתא שריא באתר חסיר", "ואין הקב"ה משרה שכינתו על היחיד".

דבריו של הרב זצ"ל בספר אורות הקדש יסייעו להבנת העניין.

האדם צריך להחלץ תמיד ממסגרותיו הפרטיות, הממלאות את כל מהותו, עד שכל רעיונותיו סובבים תמיד רק על דבר גורלו הפרטי, שזה מוריד את האדם לעומק הקטנות, ואין קץ ליסורים גשמיים ורוחניים המסובבים מזה.

אבל צריך שתהיה מחשבתו ורצונו ויסוד רעיונותיו נתונים להכללות, לכללות הכל, לכללות העולם, לאדם, לכללות ישראל, לכל היקום. ומזה תתבסס אצלו גם הפרטיות שלו בצורה הראויה. וכל מה שהתפיסה הכללית היא יותר חזקה אצלו, ככה תגדל שמחתו, וככה יזכה יותר להארת האור האלקי, כי שם מלא חל על עולם מלא, ולית שכינתא שריא באתר חסיר,

וכיון דבאתר חסיר או פגים לא שריא, איך
תשרה באתר שהכל נטול וחסר, ואין שם כי אם
נקודה דלה מצערה ואפסית, שהיא הפרטיות
האנכית לבדה (אוה"ק ח"ג עמ' קמז).

כדי שיהיה עם בעולם שהוא יהיה דירה לשכינה, כלי להארה אלקית, הוא
חייב להיות עם כללי, בעל נשמה אחדותית, כנסת ישראל. כך הוא נוצר
מראש. אם תהיה לו לאומיות צרה ואנוכית כמו לשאר העמים, לא תוכל
שכינה לשרות שם, כי זה אתר חסר ופגים, ואין שכינה שורה על מקום
כזה.

משום כך שונה תכונת הנשמה הישראלים בתכלית שינוי משאר העמים.
הלאומיות הישראלית אינה מתחלת מקיבוץ היחידים, כמו אצל אומה"ע,
אלא להיפך, מלמעלה למטה.

"שרש נשמות ישראל מהספירות באו וחצובות מתחת כסא הכבוד.
מבריאה ליצירה ומיצירה לעשייה עד ששורה הרוח הקדושה, הנשמה
הקדושה בישראל עם קדשו" (רמח"ל, ילקוט דברי אמת, גלות השכינה). ובמהר"ל
נצח ישראל פי"א, "ישראל נקראים בנים לה', בשביל שאתם נמצאים מן
אמיתת השי"ת".

בדרשות בית דוד לר' דוד טעביל ממינסק, בעל הנחלת דוד (דרוש ו) האריך
בזה. למשל:

אמיתת גדר הנשמה הוא שפע אור, נמשכת מעצמותו ית' משמי
שמי מעלה, עד בואה אל תוך גוויתינו ואדמתינו. ועם כל זה,
לא ניתק מעליה הקשר האלקי מהתאחד באחדותו ית'. אפס כי
היא קשורה ומתאחדת בבוראה ית' קצה אחד מזה, ומרחפת תוך
גוויתינו קצה אחד מזה. (וגם הוא רק לשבר את האוזן, כי הדבר
הרוחני אינו בעל קצוות, והמשכיל יבין). ולזאת אמרו חז"ל "קוב"ה
וישראל ואורייתא חד הוא (זהר ויקרא, יג). וזה עניין הנאמר בכתוב
"יעקב חבל נחלתו", כי הוא כחבל וחוט נמשכת מעצמותו ית'
כאמור.

ועיין שם שהאריך בעניין אחדות ישראל הנובע מאחדות הבורא.

בהיות נשמתם אצולה ממקור האחדות... לזאת גם המה מחויבים להתאחד יחד, להיות צמודים וקשורים זה לזה, יותר מהתאחדות הגוף האחד המחובר מאברים רבים, יען כי שרש נשמתם הוא האחדות, אשר אין שם מהפירוד וההתחלקות כלל.⁹

מעתה נוכל לבאר ולצמצם את הויכוח בין חכמי ישראל בדבר השאלה - מי גנב ממי את מושגי הלאומיות. האם הם גנובים מארץ העברים, כטענתו של הרב חרל"פ זצ"ל, ושהמקור למושג הלאומיות הוא בישראל, או כטענתם של הרב וסרמן הי"ד והרב שך זצ"ל, שאין בתורתנו מושג לאומיות, והוא חיקוי למה שנתחדש באומות העולם.

בספר שיצא לאחרונה¹⁰ מביא דברי היסטוריון בשם הייסטינגס, שכתב מעין הדברים שכתב הרב חרל"פ (עמ' 146):

אני רוצה לטעון שהלאום והלאומיות הם עניין נוצרי מעיקרו, ובמידה שהופיעו במקומות אחרים, קרה הדבר במסגרת תהליך של התמערבות וחיקוי לעולם הנוצרי... לגבי דידי, היוצא מן הכלל היחיד לטענה זו הם היהודים. אפשר אפילו לכנות אותם הלאום הראשוני האמיתי, שכן התנ"ך הוא שנתן את הדגם בדמות עם ישראל הקדום, דגם שהלאומים הנוצרים אימצו... לפיכך עלייתה של הציונות הייתה בלתי נמנעת יותר ויותר. הציונות הייתה תנועה לאומית שהגריו שלה היה תנועות לאומיות אחרות בעולם האירופאי.

מפליא שהיסטוריון גוי כותב כדברי הרב חרל"פ, שעם ישראל הוא הלאומיות המקורית וכל השאר הוא חיקוי. הציונות אמנם התעוררה ע"י התנועות הלאומיות של אומות העולם לאחר המלחמה העולמית, אך תנועות אלו רק שימשו כקטליזטור ללאומיות היהודית, וגרמה לה להתעורר מחדש אחרי שנות אלפיים של תרדמה, אך משנתעוררה הלאומיות הישראלית מחדש, שוב תפנה לדרכה המקורית ותנתק ממושגי הלאומיות הגויית.

9. ועיין בכרך ב', מאמר אהבת ישראל, שהארכתי בזה.

10. מהתנ"ך ועד מדינת היהודים, ד"ר אסף מלאך, ראש המכללה למדינאות בירושלים. ידיעות ספרים תשע"ט

נראה א"כ, שהמחלוקת בין חכמי ישראל שהזכרנו בפתיחת דברינו אינה אמיתית, אלא שכל אחד מדבר על פן אחר שבלאומיות. כבר הזכרנו שאצל העמים תוכן הלאומיות, שהם מתחברים יחד כדי ליצור את החברה הלאומית. הפרט אינו מסוגל לדאוג לכל צרכיו, וע"כ מתחברים יחידים רבים, יוצרים קופה משותפת, ויש בחברה ובמדינה כדי לדאוג לכל צרכי היחידים. חברה זו נקראת בפי הפילוסופים העוסקים בנושא "חברת אחריות גדולה", או בלשונינו כמין "חברת ביטוח". ההגדרה ההלכתית לקיבוץ כזה היא "שותפים".

אבל בישראל - צבור ושותפים הם שני מושגים, כדמשמע בסוגיא בתמורה "אין צבור ושותפים עושים תמורה". מפני שיש בצבור של ישראל קדושה ומציאות כללית, שאינה נערכת כלפי החלק של הפרט, והיא עומדת למעלה מגדרי חלוקה (משפט כהן להרא"ה קוק סי' קכד).

וכ"כ השפת אמת "כי הכלל ישראל לעולם עומדים לפני הקב"ה, והעבודה רק לכל פרט לבטל עצמו אל הכלל" (נצבים תרל"ה). ובס' התניא (פרק ל"ב) כתב שכלל ישראל הם "נשמה אחת בגופים מחולקים".

בקצרה: אצל האומות נוצרה הלאומיות מלמטה למעלה. קיבוץ היחידים לחטיבה אחת יוצר את הלאומיות. לעומת זאת קדמה בישראל נשמת הכלל לפרטים. כנסת ישראל קדמה לכל פרטיה, ומתוך נשמתה האחת יצאו הפרטים.

דברי הרב חרל"פ שאומות העולם גנבו מאתנו את מושגי הלאומיות, מכוונים כנגד האחדות המקורית הזאת שבעם ישראל, שמקורה ב"אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". וזהו שהדגיש בתחילת דבריו "הרגש הלאומי בתעודתו האמיתית, אין לו שום מקום בשום עם ולשון בעולם, כי אם בעם ישראל, אשר תחילת יצירתו הייתה בקשר אמיץ ובאיחוד אמיתי... ומפני כך הרגש הלאומי בישראל ובארצו הוא מקורי ונצחי וכל ההרגשים הלאומיים שאצל שאר העמים לאומותם ולארצותם, אינם אלא חיקוי בלבד, וגנובים הם אצלם מארץ העברים". הרב חרל"פ מדבר על "הרגש הלאומי בתעודתו האמיתית", לא

כפי שמבינים אותה אומות העולם, שהם לקחו מאתנו את מושג הלאומיות, כפי שמתאים למדרגת נשמתם המפורדת, משום כך מושג הלאומיות אצלם הוא לאומיות שחוזרת בסופו של דבר אל הפרטים, והיא שונה בתכלית ממושג הלאומיות שלנו שעיקרו אחדות נשמתית - צבור לעומת שותפים.

לאחר אלפיים שנות גלות, בהן לא הייתה לנו האפשרות לעסוק בענייני הכלל, נעלמה גם מאתנו פן זה של הלאומיות. עתה, בעקבתא דמשיחא, התעוררה השאיפה הלאומית גם בישראל. אך מה משמעותה של הלאומיות המתחדשת בישראל? ההבנה של הלאומיות כיום אינה אלא כפי שהיא מסתובבת ברה"ר, ברחוב העולמי, ושם היא נתפסת בצורתה החיצונית, כגדר השותפים, ומשם שאבנו גם אנחנו את מושגינו, והופנם בציונות מושג הלאומיות השטחי, שבאמת אינו מתאים לנו. ואפשר שזו כוונתו של הרב וסרמן כשכתב "הרעיון הלאומי, כמות שהיא, אינו מוכר ע"י התורה", אך יש ודאי רעיון לאומי אחר, שהוא כן מוכר ע"י התורה, לכו"ע.

והנה מצאנו בכתביו של ר' אלחנן עצמו חילוק זה בין צבור ושותפין בעם ישראל. בספרו קובץ שעורים על מס' בבא בתרא כ' בסעיף ת"ד, וז"ל: "מצינו לעניין קרבנות קרבן צבור וקרבן שותפים, ודיניהם חלוקים דעוף ישנו בשותפין ואינו בצבור. והיינו דבדבר של שותפין יש לחפץ בעלים רבים, וצבור הוא בעלים אחד"

וכ"כ בס' מנחת יצחק "כיון שנעשה נכסי צבור, נשתנה העניין לעצם אחר, ושוב אין לו שייכות עם היחיד" (ח"ג סי' א).

ובאמת נגד הלאומיות החילונית, שהיא חיקוי לזו של האומות, יצא גם הרב קוק בתקיפות רבה. הוא מנסה לדרבן יהודים שומרי מצוות להצטרף לעבודת הרוח והחומר בא"י ומזהיר:

אם נעזוב את שעת הכושר, של התחלת התפתחות הישוב... והיד הרמה המחומשת בהפקרות ודרכי הגויים, באין זכר לקדושת ישראל באמת, המחפה את חרסיה בסיגים של לאומיות מזויפת, בגרגרים של היסטוריה ושל חיבת שפה, המלבישה את החיים צורה ישראלית מבחוץ, במקום שהפנים כולו הוא אינו יהודי,

העומד להיות נהפך למשחית ולמפלצת, ולבסוף ג"כ לשנאת ישראל וארץ ישראל, כאשר כבר נוכחנו עפ"י הניסיון - היד הטמאה הזאת תתגבר, אז אין די באר גודל האסון. אבל בה' בטחתי שלא יתן למוט רגלינו (אג"ר אגרת קמד).

אלא שהחילוק בינו לשאר חכמי ישראל, המתנגדים ללאומיות בגלל הצביון החילוני שבה, הוא, שהרב אינו מאבד תקוה. ולדעתו הסגולה הישראלית השוכנת בקרב כל יהודי, תתגבר בסופו של תהליך השיבה, גם אצל אלו הסבורים שאין מעבר ללאומיות החילונית דבר. ועל כך הרבה לדבר ולכתוב:

רוח האומה שאומרים רבים ממחזיקיו שאינם נזקקים לרוח אלקים... מה שהם רוצים אינם יודעים בעצמם. כל כך מחובר הוא רוח ישראל ורוח אלקים, עד אשר אפי' מי שאומר שאיננו נזקק כלל לרוח ה', כיון שהוא חפץ ברוח ישראל, הרי הרוח האלקי שורה בתוכיות נקודת שאיפתו גם בעל כורחו.

ועיין שם עוד "מה צריכים אז צדיקי הדור לעשות".

הרב צייטלין הי"ד מספר שבפגישתו עם ר' יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, התלונן הלה בפניו ואמר לו שהוא אינו סובל את החילונים משום מעשיהם, והוסיף שהוא יודע שהרב מיפו מאמין שבפנימיותם הם טובים, אך מה לנו ולפנימיות? ה' יראה ללבב, אך אנו שופטים למראה עינינו.

תעשו לפני כסדר הזה

בסופו של דבר ניתנו לישראל לוחות שניים, ואז הקב"ה מתגלה למשה ברבנו וכורת עמו ברית, ומגלה לו י"ג מדות. אמרו על כך בגמרא:

אמר ר' יוחנן, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו. מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור והראה למשה סדר תפילה, אמר לו: כל זמן שישראל חוטאים יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם.

יש להבין את הציור הזה, שהתעטף הקב"ה כשליח ציבור ואמר לו "יעשו לפני כסדר הזה".

דברים רבים נאמרו בעניין זה. בעלי המוסר, למשל, פי' שהכוונה שנאמן את התכונות האלוקיות, כפי שנצטוינו "הוי מתדבק במידותיו. מה הוא... אף אתה...". לכן נאמר "יעשו לפני" לא "יאמרו לפני".

אנו נעסוק בדימוי שהקב"ה מתעטף כשליח צבור וגם בהלכה שנפסקה בשו"ע או"ח סי' תקס"ה: "אין היחיד רשאי לומר שלוש עשר מידות דרך תפילה עם בקשת רחמים שדבר שבקדושה הם".

הטור הביא הלכה זו בשם הרב סעדיה גאון ותמה על כך, מה חשש יש בדבר, שהרי אינו אלא כקורא בתורה, והרי לא אמרו חכמים שצריך עשרה אלא בדבר של קדושה, כגון קדיש, קדושה, ברכו, אך לומר שהקב"ה ארך אפיים ורב חסד, מה קדושה יש בזה, ומדוע אסור לומר אותה ביחיד? מדוע לא יוכל אדם לומר שה' הוא ארך אפיים ולבקש משום כך מחילה?

נראה לבאר על פי דברינו עד עתה. כשביקש משה מחילה, לא ביקש מצד התשובה שעשו ישראל, שהרי בעודו על ההר ומבקש רחמים על ישראל, עדיין העם רוקדים למטה סביב העגל, ואעפ"כ ניחם ה' על הרעה, והיינו רק מצד טענתו של משה "למה יאמרו מצרים", וכדברי הרמב"ן בפרשת האזינו ובפרשת תצוה - "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנֵי כְּתוּבָם" (שמות כט, מו). טענה זו אינה מתחשבת במעמדו המוסרי של ישראל, אלא באה מצד צרכיו של הקב"ה, מצד קידוש השם. וזה "הסוד הנשגב והנעלם" שגילה הרמב"ן, שעם ישראל נתמנה לממש את תאוותו הגדולה של הקב"ה. ודווקא עם ישראל, משום שהוא העם היחיד שהוא אחד ונשמתו אחת, ואין הקב"ה משרה שכינתו על היחיד. משום כך גם ביקש משה "ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה" (שמות לג טו). ופירש"י: שלא תשרה שכינתך עוד על אומות עובדי אלילים. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם".

וע"כ מתחייבת הסליחה גם בעודם חוטאים, שאם אין ישראל בעולם - "כל כוונת הבריאה בטלה". אך זאת בתנאי אחד - "שיעשו לפני כסדר הזה", היינו, כסדר שעשה משה. לא מצד בקשת הסליחה והרחמים, אלא מצד הטענה "למה יאמרו מצרים". לא לצרכינו אלא לצורך גבוה, לצורך השראת השכינה בעולם, וכמש"כ ר' חיים מוולאז'ין עה"פ "וְהָיָה כְּאֶשֶׁר

קְרִים מִשֶּׁה יָדוֹ וְגִבֹר יִשְׂרָאֵל” (שמות יז, יא), ואמרו חז”ל “וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא בזמן שישראל מסתכלים כלפי מעלה ומכוונים לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים” (ראש השנה ג, ח). ופירש שאין הכוונה לפעולה הפיזית של הרמת העיניים כלפי מעלה, אלא “שלא הייתה צעקת תפילתם לפני השי”ת על צערם, אלא רק על חילול שם אביהם שבשמים ית”ש” (נפש החיים ב פי”א). זהו “להסתכל כלפי מעלה”, לצורך גבוה.

וכן הביא שם מה שנאמר בחנה “וְהָיָא מְרַת נְפֶשׁ וְתַתְּפִלָּל עַל ה’” (שמ”א א, ט), לא נאמר “לפני ה’”. “שהטיחה דברים כלפי מעלה” (ברכות לא ע”ב), “רוצה לומר, הגם שהיא עצמה הייתה מרת נפש, עם כל זה השליכה צערה מנגד, ולא איכפת לה להתפלל ע”ז כלל, אלא שהטיחה דברי תפילתה לפניו ית”ש, על הצער של מעלה הנעשה מחמת שהיא שרויה עתה בצער” (נפש החיים שם פי”ב).

וכן הביא שם מהזהר (שמות לב, ב) “וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל ה’” (איוב ב, א). ויהי היום - דא יומא דדינא, ראש השנה. “ויבואו בני האלקים להתייצב על ה’” - ודאי למיתבע עלבוניה. דכולהון צווחין ככלבא “הב הב - הב לן בני, הב לן מזוני, הב לן סליחה וכפרה. ואין איש שם על לב לבקש עלבוניה דמאריה ושמו המחולל בגוים, כמה דאת אמר ‘כי יד על כס יה’, שאין השם שלם ואין הכסא שלם”. התפילה המשובחת אינה על הצרכים הפרטיים של האדם, אלא על שמו של הקב”ה המחולל בגוים.

וכיוון שהבקשה היא לצורך גבוה, לצורך השראת השכינה, “לשכני בתוכם”, לא לצורך הדיוט, וכפי שביקש משה, אי אפשר לבוא אלא מצד הצבור, שכן רק הצבור יכול לבוא בטענה שהוא דואג להשראת השכינה וע”כ יש למחול לו, שהקב”ה זקוק לצבור, וממילא יכול הצבור לבוא בתביעה לסליחה, שהרי בלעדיו אין השראת שכינה, והרי זה חסרון ב”ונקדשתי בתוך בני ישראל”, וממילא בכוונת הבריאה, שבלעדי ישראל ‘כל כוונת הבריאה בטלה’. זאת צריכה להיות כוונת בקשת המחילה.

וזהו שאמרו שאין לומר י”ג מדות ביחיד, לפי שאין אומרים דבר שבקדושה אלא בעשרה, והכוונה, שכשאנו מבקשים סליחה והצלה, אין

זה משום שאנו חושבים שראויים אנו לכך, אלא משום שאנו היחידים בעולם האומרים "שמע ישראל", ורק אנו מייחדים שמך "ה' אלקינו ה' אחד", ואין עוד מי שמשלש ב"שלש קדושות לקדוש".

ומשום כך אנו מסיימים "עֲזַרְנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ עַל־דְּבַר כָּבוֹד־שֵׁמֶךָ וְהִצִּילָנוּ וְנִכְפָּר עַל־חַטָּאתֵינוּ לְמַעַן שֵׁמֶךָ". וכיוון שאנו באים מצד קידוש השם, רשאים אנו להקדים ולומר י"ג מדות. וכן בתפילת שני וחמישי. אנו מתפללים ומבקשים הצלה "למען שמך", כדי שיהיה קידוש השם בעולם ע"י השראת שכינה. למעלה מעשר פעמים אנו חוזרים שם בתפילת תחנון על בקשה זו "למען שמך". "עשה עמנו למען שמך", "הושיענו למען שמך". על כך נצטוינו "ולא תחללו את שם קדשי, ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב, לב). ומכאן למדו חז"ל שאין דבר שבקדושה פחות מעשרה (ירושלמי ברכות פ"ז ה"ג; סנהדרין עד ע"ב).

משום כך, כשבאים לבקש על מחילת עוונות, כפרה והצלה מגזרות, צריכה התפילה לבוא מצד תפקידנו בעולם לקידוש השם והשראת שכינה בישראל, מצד צורך גבוה, ורק אז יש לנו היתר לומר י"ג מדות, כפי שהורה הקב"ה למשה "יעשו לפני כסדר הזה", כפי שאתה עשית סדר תפילה לצורך גבוה, לקידוש השם והשראת שכינה בישראל, וזה רק בצבור. ומשום כך גם הקב"ה מתעטף בטלית "כשליח צבור", כי רק באופן כזה ניתן לבקש מחילה.

לעומת זאת, כשיחיד מבקש שלא ייענש, אינו יכול לטעון שה' הוא ארך אפיים וכו', וע"כ הקב"ה חייב לסלוח לו, אחרת יהיה חסרון בהשראת השכינה ובקידוש השם בעולם, כי אין השראת שכינה על היחיד, וממילא טענת היחיד לסליחה מצד חילול השם, אינה טענה, ורק מצד התשובה יכול לתבוע מחילה, וע"כ אין מקום ליחיד להזכיר י"ג מדות, שאינו יכול לתבוע מחילה מכוון. רק כשהיחיד מחובר עם הצבור והוא חלק ממנו, יש בכוחו לתבוע מחילה כפי שהצבור תובע. וע"כ אין דבר שבקדושה פחות מעשרה.¹¹

11. ראה מאמרו של הרב יעקובוביץ זצ"ל, מי שהיה רבה של בריטניה. ספר זכרון להרב יוסף סולוביצ'יק זצ"ל.